

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการดำเนินคดีอาญา ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

1. ระบบการดำเนินคดีอาญา

วิธีการพิจารณาคดีที่สำคัญของโลกมีหลายระบบ แต่ระบบที่สำคัญในปัจจุบัน โดยหลักแล้วสามารถแบ่งออกได้ 2 ระบบใหญ่ ๆ กล่าวคือ ระบบไต่สวน (Inquisitorial System) และระบบกล่าวหา (Accusatorial System)¹ ซึ่งทั้งสองระบบนี้ จะมีวิธีการดำเนินคดีและการสืบพยานที่แตกต่างกันออกไปดังจะอธิบายได้ ดังนี้

1.1 ระบบไต่สวน

ระบบไต่สวนเป็นระบบการพิจารณาคดีที่นิยมใช้ในประเทศของภาคพื้นยุโรป ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากกฎหมายโรมันเป็นระบบการพิจารณาของประเทศที่ใช้ชีวิตล่องที่ให้ศาลเข้าไปมีส่วนในการไต่สวนหาความจริงในการพิจารณาคดีอาญาคด้วยระบบนี้มีที่มาจากอิทธิพลวิธีการชำระความของพระในศาสนาคริสต์นิกายโรมัน-คatholicในยุคกลาง (ศตวรรษที่ 6-11)² ซึ่งพิจารณาคดีที่มีผู้กระทำความผิดต่อกฎหมาย-ศาสนาด้วยวิธีการซักฟอกโดยคณะกรรมการ ผู้เกี่ยวข้องในการพิจารณาคดีในระบบนี้ จึงมีเพียงสองฝ่าย คือ ผู้ไต่สวนและผู้ถูกไต่สวน ไม่จำเป็นต้องมีคนกลาง ผู้ไต่สวนหรือทำการชำระความจะเป็นผู้ซักถามพยานและเป็นผู้ค้นหาความจริงด้วยตนเอง

¹อัปสร หิรัญบุรณะ, ผลกระทบการนำระบบไต่สวนมาใช้กับการพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลยุติธรรม, 2546), หน้า 6.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

สันตะปาปามีอำนาจเหนือภคิรีต่าง ๆ ในยุโรป ทำให้วิธีพิจารณาตามระบบไต่สวนนี้
ได้แพร่หลายไปในประเทศต่าง ๆ ในยุโรปด้วย

ศาลในระบบไต่สวนจะมีบทบาทในการค้นหาความจริงมาก ในคดีอาญา
บางกรณีศาลเข้าไปมีส่วนร่วมตั้งแต่ในชั้นสอบสวน การดำเนินคดีในศาลไม่ว่าจะเป็น
การสืบพยาน ซักถามพยาน ศาลจะเป็นผู้ดำเนินการเองตลอด ผู้อื่นที่จะถามพยาน จะต้อง
ได้รับอนุญาตจากศาลก่อน ระบบไต่สวนไม่ได้เน้นเรื่องความเท่าเทียมกันของกลุ่มความ
อย่างในระบบกล่าวหา การพิจารณาคดีอาญา ผู้เสียหายและจำเลยอาจไม่มีการเผชิญหน้า-
กัน (Confrontation) ต่อหน้าศาลอาจทำลับหลังจำเลยได้ ทัศนคติของจำเลยใน
คดีอาญาไม่มีบทบาทในการซักถามพยานอย่างในระบบกล่าวหา การฟ้องคดีอาญาถือ
เป็นเรื่องของรัฐ เอกชนมีบทบาทในการฟ้องคดีอาญาได้จำกัด และเนื่องจากระบบ-
ไต่สวนมุ่งเน้นค้นหาความจริงเป็นสำคัญ กฎเกณฑ์ในการพิจารณาคดีและสืบพยาน
จึงไม่เข้มงวดอย่างในระบบกล่าวหา ทั้งนี้เพื่อให้ศาลได้ทำงานได้คล่องตัวที่มุ่งหวัง
เอาความเท็จหรือความจริงมากกว่า มีการคัดเลือกผู้พิพากษาจากผู้ที่มีศึกษากฎหมายไม่ใช่
สามัญชนมาเป็นลูกขุนทำหน้าที่วินิจฉัยข้อเท็จจริงอย่างในระบบกล่าวหา

ระบบการไต่สวนมีลักษณะสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้³

1) ศาลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพิจารณาคดี มีอำนาจที่จะสืบพยาน
เพิ่มเติม หรือจะงดสืบพยานก็ได้ ทั้งนี้ เพื่อค้นหาให้ได้ข้อเท็จจริงที่ใกล้เคียงกับความจริง
มากที่สุด การกำหนดระเบียบวิธีเกี่ยวกับการสืบพยานมีน้อย ศาลมีอำนาจใช้ดุลพินิจได้
กว้างขวางและยืดหยุ่นมาก

2) การพิจารณาคดีโดยเฉพาะในคดีอาญาจะมีลักษณะเป็นการดำเนินการ
ระหว่างศาลกับจำเลย โจทก์ไม่ค่อยมีบทบาทสำคัญนัก โดยโจทก์จะเป็นเพียงผู้ช่วยเหลือ
ศาลในการค้นคว้าหาพยานหลักฐาน ส่วนระดับของความช่วยเหลือที่โจทก์กับศาล
จะร่วมมือกันมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับกฎหมายของแต่ละประเทศ

³ เข็มชัย ชูติวงศ์, กฎหมายลักษณะพยาน, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2543), หน้า 2-3.

3) ในระบบไต่สวนมักจะไม่มีกฎเกณฑ์การสืบพยานที่เคร่งครัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะไม่มีบทคัดพยานที่เด็ดขาด แต่จะเปิดโอกาสให้มีการเสนอพยานหลักฐานทุกชนิดมาสู่ศาลได้

4) การดำเนินคดีอาญาตามระบบไต่สวนจะไม่แยกหน้าที่สอบสวนฟ้องร้อง และหน้าที่พิจารณาพิพากษาคือออกจากกัน แต่การดำเนินคดีทั้งหมดอยู่ในมือบุคคลหรือองค์กรเดียว คือ ผู้พิพากษาหรือศาล ในการดำเนินคดีอาญาตามระบบนี้ผู้ถูกไต่สวนแทบจะไม่มีสิทธิอะไรเลย และมีสภาพเป็นเพียงวัตถุแห่งการชักฟอกเท่านั้น

5) นิติสัมพันธ์ในทางวิธีพิจารณาความอาญาของการดำเนินคดีอาญาจะมีเพียงรัฐกับผู้ถูกกล่าวหาเท่านั้น

6) วิธีการในการค้นหาความจริงเป็นหน้าที่ของรัฐ องค์กรต่าง ๆ ของรัฐมีหน้าที่ร่วมกันในการค้นหาความจริง และจะต้องทำหน้าที่อย่างกระตือรือร้น

1.2 ระบบกล่าวหา

เป็นระบบการดำเนินคดีที่แยกอำนาจหน้าที่ในการสอบสวนฟ้องร้องออกจากอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษา อำนาจเหล่านี้จะไม่รวมอยู่ในองค์กรเดียวกัน¹ และจะมีการให้สิทธิในการต่อสู้คดีมากกว่าระบบไต่สวน

ระบบกล่าวหาเป็นระบบที่มักใช้กันอยู่ในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ เช่น อังกฤษ อเมริกา ระบบกล่าวหานี้สืบเนื่องมาจากการที่บุคคลหนึ่งนำเรื่องราวมาฟ้องร้องกล่าวหาบุคคลอีกคนหนึ่งต่อผู้มีอำนาจ เพื่อให้ผู้มีอำนาจชำระคดีให้แก่ตน เช่น ในประเทศอังกฤษเมื่อ 800-900 ปี ที่ผ่านมามีวิธีการแสวงหาความจริงโดยใช้วิธีพิจารณาคดีที่อาศัยไฟ อาศัยน้ำ หรืออาศัยการต่อสู้ด้วยอาวุธ วิธีพิจารณาคดีทั้งสามนี้เกิดขึ้นเพราะชาวอังกฤษในสมัยนั้นเชื่อถือและมีความศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้า

¹ เกลิธรัตติกุล พุฒพันธุ์, “การแก้ไขบททวนคำพิพากษาของศาลฎีกาแผนกคดีอาญา ของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 12.

จึงเชื่อมั่นว่าผู้บริสุทธิ์หรือผู้สุจริตเท่านั้นที่พระเจ้าจะคุ้มครอง หากผู้ใดไม่บริสุทธิ์แล้ว พระเจ้าย่อมลงโทษผู้นั้นให้เป็นไปมีภัยอันตรายต่าง ๆ

ระบบกล่าวหา⁵นี้จะมีผู้เกี่ยวข้อง 3 ฝ่าย กล่าวคือ จะเริ่มคดีโดยโจทก์เป็นผู้กล่าวหา โดยโจทก์จะต้องนำพยานหลักฐานต่าง ๆ มาเพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลย ซึ่งในระบบนี้จำเลยในคดีอาญาจะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าโจทก์จะพิสูจน์ให้ศาลเห็นจนเป็นที่สันสงสัยได้ว่าจำเลยกระทำผิดจริง เมื่อโจทก์นำพยานเข้าสืบ จำเลยก็จะมีหน้าที่นำสืบหักล้างพยานของโจทก์ ศาลจะวางตนเป็นกลางและควบคุมดูแลให้คู่ความทั้งสองฝ่ายดำเนินคดีตามกฎหมายเกณฑ์และกติกาที่วางไว้ในกฎหมาย ลักษณะพยาน การพิจารณาคดีในระบบนี้ ถือหลักการให้ความคุ้มครองสิทธิในการต่อสู้คดีของจำเลยเป็นพิเศษ ซึ่งจะมีการพิจารณาคดีโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย และสิทธิของจำเลยที่จะมีทนายความ เป็นสิทธิที่ได้รับการคุ้มครอง

เนื่องจากระบบนี้เน้นความเป็นกลางของศาล ศาลจึงมีบทบาทในการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีน้อยมาก การแสวงหาข้อเท็จจริงจะเป็นเรื่องของคู่ความแต่ละฝ่าย จะต้องเสนอข้อเท็จจริงและตรวจสอบข้อเท็จจริงกันเอง จึงมีการเรียกการดำเนินคดีในระบบนี้ว่าเป็นระบบคู่กรณี⁶

ลักษณะที่สำคัญของระบบกล่าวหา มีดังนี้

1) ศาลมีบทบาทจำกัดเป็นเพียงผู้ตัดสินคดีเท่านั้น ไม่มีอำนาจในการสืบพยานเพิ่มเติม หรือช่วยคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแสวงหาพยานหลักฐาน การดำเนินการพิจารณามีกฎหมายละเอียดปลีกย่อยมาก ศาลจึงใช้ดุลพินิจได้น้อย

2) คู่ความ 2 ฝ่าย มีบทบาทสำคัญเป็นคู่ต่อสู้ซึ่งกันและกันอย่างเห็นได้ชัด⁶

3) ในระบบกล่าวหาที่มีกฎหมายการสืบพยานที่เคร่งครัดมาก ศาลมีโอกาสใช้ดุลพินิจได้น้อย มีบทคัดพยานเด็ดขาด ถ้าทำผิดกฎหมายการสืบพยานระบบนี้จะไม่ยอมให้ศาลรับพยานนั้นเข้าสู่สำนวนการพิจารณาคดีเลย

⁵มรกต สุริจรุณรัตน์, การถ่วงดุลเพื่อแก้ไขการดำเนินคดีอาญา (ตามระบบกล่าวหาและระบบไต่สวน) (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลยุติธรรม, 2546), หน้า 6-7.

⁶เข้มชัย ชูติวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 2.

4) มีการแยกอำนาจสอบสวนฟ้องร้องและพิจารณาพิพากษาออกจากกัน โดยให้แต่ละองค์กรมีอำนาจและมีความเป็นอิสระต่อกัน ผู้ถูกกล่าวหาไม่มีสิทธิต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่โดยจะไม่ถูกบีบบังคับให้รับสารภาพ

5) วิธีการในการค้นหาความจริงเป็นหน้าที่ของคู่ความ ศาลทำหน้าที่เพียงควบคุมการต่อสู้มิให้ผิดกติกา และวางหลักเกณฑ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องพยานหลักฐาน เพื่อมิให้มีการเอาเปรียบกันและกันในการต่อสู้คดี⁷

1.3 ข้อแตกต่างระหว่างระบบไต่สวนกับระบบกล่าวหา

ประการแรก ในระบบกล่าวหาศาลมีบทบาทในการพิจารณาคดีค่อนข้างจำกัด โดยเป็นกรรมการผู้ดูแลให้คู่ความดำเนินคดีไปตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ไม่มีอำนาจสืบพยานเอง แต่ตามระบบไต่สวน ศาลมีบทบาทสำคัญในการพิจารณาคดีจะสั่งสืบพยานเพิ่มเติม หรือคดีสืบพยานก็ได้ การกำหนดระเบียบวิธีการเกี่ยวกับการสืบพยานมีน้อย เพราะศาลมีอำนาจในการใช้ดุลพินิจอย่างกว้างขวาง

ประการที่สอง ในระบบกล่าวหาคู่ความจะมีบทบาทสำคัญในการต่อสู้คดี โดยมีหน้าที่ในการเสนอข้อเท็จจริงและตรวจสอบข้อเท็จจริงกันเอง (Adversary System) แต่ในระบบไต่สวน โดยเฉพาะในคดีอาญา จะเป็นการดำเนินคดีระหว่างศาลกับจำเลย โจทก์เป็นเพียงผู้ช่วยเหลือศาลในการค้นหาข้อเท็จจริงเท่านั้น

ประการที่สาม ตามระบบกล่าวหานี้จะมีหลักเกณฑ์การนำสืบพยานที่เคร่งครัดมาก เช่น จะมีบทคัดพยาน (Exclusionary Rule) กล่าวคือ จะไม่ยอมให้ศาลรับฟังพยานนั้นเข้าสู่สำนวนความเลยถ้าทำผิดกฎหมายที่วางไว้ ทั้งการใช้คำถาม การซักถาม ถามค้าน ก็ต้องอยู่ในบังคับของกฎหมายอย่างเคร่งครัด หากมีข้อบกพร่องหรือผิดพลาดไปจากนี้ ศาลจะไม่เชื่อไม่รับฟังเลย อันต่างจากระบบไต่สวนที่จะเปิดโอกาสให้มีการเสนอพยานหลักฐานต่อศาลได้โดยไม่จำกัด กำหนดระเบียบวิธีการ

⁷ สันติพงษ์ วงษ์ชมพู, “การสอบสวนคดีอาญาร่วมกันระหว่างองค์กรฝ่ายตำรวจกับองค์กรฝ่ายปกครอง,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543), หน้า 11.

(Technicality) เกี่ยวกับการสืบพยานมีน้อย และไม่เป็นสาระสำคัญ ศาลจึงมีดุลพินิจอย่างกว้างขวาง

1.4 ข้อดีและข้อเสียในระบบไต่สวนกับระบบกล่าวหา

1.4.1 ระบบกล่าวหา (Accusatorial System)

ข้อดี มีดังนี้

- 1) คู่ความทั้งสองมีความทัดเทียมกัน สามารถยกหลักฐานต่าง ๆ มาหักล้างกันได้อย่างเต็มที่
- 2) การพิพากษาคืออยู่บนแนวคิดที่ว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ให้ศาลเชื่อว่าจำเลยกระทำผิดจริง
- 3) ศาลจะวางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัด เป็นเสมือนกรรมการที่ควบคุมกติกาเท่านั้น จึงทำให้ศาลมีสถานภาพที่คอยรับฟังและคอยชี้แจงน้ำหนักหลักฐานและเหตุผลของคู่ความที่เสนอมาต่อศาลเท่านั้น

ข้อเสีย คือ ใช้ระยะเวลาการพิจารณาคดีเป็นเวลานาน ทำให้เสียเวลามาก เพราะระบบกล่าวหา คู่ความข่มโต้แย้งกันไป ๆ มา ๆ จนอาจจะทำให้เวลาในการพิจารณาคดีเนิ่นนานออกไป

1.4.2 ระบบไต่สวน (Inquisitorial System)

ข้อดี มีดังนี้

- 1) รวดเร็วเพราะศาลจะเข้ามาแสวงหาหลักฐานต่าง ๆ เอง
- 2) ใช้ได้ดีในกรณีที่คู่ความไม่ทัดเทียมกันเช่นระหว่างรัฐกับเอกชน
- 3) ศาลจะเป็นผู้ยุติคดี ไม่มีหลักความประสงค์ของคู่ความ กล่าวคือแม้คู่ความจะประสงค์ให้มีการสืบพยานหลักฐานต่อ แต่ศาลก็สามารถที่จะไม่สืบหรืองดสืบพยานได้ อันทำให้การชี้ขาดคดีชัดเจน

ข้อเสีย คือ การที่ศาลเป็นผู้ไต่สวนอาจจะทำให้ศาลเปลี่ยนจากกรรมการมาเป็นผู้เล่นเสียเอง ความยุติธรรมอาจจะคลุมเครือมากขึ้น คือ อาจจะมีข้อระแวงว่าศาลไม่ยุติธรรม เนื่องจากศาลอาจจะมีอคติได้

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันทั่วโลกมิได้ใช้ระบบใดทั้งหมดเพียงระบบเดียว แต่จะเป็นระบบผสมผสานทั้งระบบกล่าวหาและระบบไต่สวน กล่าวคือ เป็นการนำเอา ข้อดีของแต่ละระบบมาใช้ และตัดข้อเสียออกไป แต่จะเน้นหนักไปในระบบใดมากกว่า นั้นก็ขึ้นอยู่กับแต่ละประเทศว่าได้พื้นฐานเดิมนั้นเป็นระบบใดมากกว่า เช่น ภาคพื้นยุโรป เน้นหนักไปในทางระบบไต่สวน และกลุ่มกฎหมายคอมมอนลอว์จะเน้นหนักไประบบ กล่าวหา เป็นต้น

สำหรับประเทศไทยเรานั้น แม้จะใช้กฎหมายซีวิลลอว์เหมือนทาง ภาคยุโรปแต่การพิจารณาคดีจะ ใช้ระบบกล่าวหาสำหรับคดีแพ่งและคดีอาญาปกติทั่วไป ส่วนระบบไต่สวนจะใช้ในคดีที่ใช้อำนาจตามกฎหมายมหาชน เช่น ในศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง และศาลฎีกาแผนกคดีอาญาสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง เป็นต้น

2. แนวคิดพื้นฐานในการดำเนินคดีอาญาโดยทั่วไป

2.1 หลักเกณฑ์ในการดำเนินคดีอาญาทั่วไป

หลักทั่วไปในการดำเนินคดีอาญาเป็นปัญหาของการสอบสวนฟ้องร้อง คดีอาญาของเจ้าพนักงาน กล่าวคือเป็นปัญหาว่า เมื่อมีข้อสงสัยอันควรว่ามีการกระทำความผิด อาญาเกิดขึ้น เจ้าพนักงานมีหน้าที่ต้องสอบสวนดำเนินคดีหรือไม่และถ้าฟังได้ว่า มีการกระทำความผิดอาญาขึ้นจริง เจ้าพนักงานมีหน้าที่ต้องฟ้องร้องคดีนั้นต่อไปหรือไม่ โดยนัยดังกล่าวนี้ หลักการดำเนินคดีอาญาจึงมี ดังนี้

2.1.1 หลักการดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหาย

หลักการดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหาย เป็นแนวคิดในการดำเนินคดี อาญาแบบดั้งเดิมที่มาแต่โบราณ โดยจะให้เอกชนเป็นผู้มีหน้าที่ในการรักษาความสงบ- เรียบร้อย และเป็นผู้ควบคุมอาชญากรรมในสังคม เอกชนซึ่งเป็นผู้เสียหายจึงเป็นผู้ที่- ทำหน้าที่ที่จะฟ้องร้องดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดเอง ตลอดจนมีหน้าที่ในการแสวงหาและรวบรวมพยานหลักฐานต่าง ๆ เพื่อที่จะพิสูจน์ว่าผู้ใดตนฟ้องร้องนั้นเป็น ผู้กระทำความผิดจริง และเพื่อเป็นการแก้แค้นให้สาสมกับการกระทำความผิดที่ผู้กระทำความผิดได้ ก่อไว้ หลักการดำเนินคดีอาญาแบบนี้การควบคุมอาชญากรรมจึงเป็นหน้าที่ของ

ผู้เสียหายทั้งสิ้น การดำเนินคดีอาญาจึงเป็นการดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหาย กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดฐานใดฐานหนึ่งก็จะดำเนินคดีทางอาญาคด้วยตนเอง เพื่อให้ศาลพิจารณาพิพากษาลงโทษผู้กระทำความผิด

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหายจึงเป็นเรื่องของการต่อสู้กันระหว่างเอกชนกับเอกชน โดยมีศาลวางตนเป็นกลางทำหน้าที่เพียงเป็นผู้ตัดสินชี้ขาดเท่านั้น การดำเนินคดีอาญาดังกล่าวจึงคำนึงถึงแต่เฉพาะส่วนได้เสียของผู้เสียหายหรือเครือญาติของผู้นั้น โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อความสงบสุขของสังคมแต่อย่างใด นอกจากผู้เสียหายแล้วบุคคลอื่นไม่มีสิทธิฟ้องร้อง

จากการศึกษาประวัติศาสตร์แต่เดิมนานาประเทศในโลก ได้แก่ กลุ่มประเทศทางยุโรป แอฟริกา เอเชีย ตลอดจนประเทศไทย การควบคุมอาชญากรรมเป็นเรื่องของผู้เสียหาย กล่าวคือ ผู้เสียหายหรือเครือญาติของผู้นั้นเป็นการนำเรื่องราวมาฟ้องร้องและนำพยานหลักฐานที่สามารถพิสูจน์ได้มาเสนอต่อศาลด้วยตนเองเพื่อให้ศาลพิจารณาและพิพากษาคดีลงโทษผู้กระทำความผิด รวมทั้งการบังคับให้ผู้กระทำความผิดรับผิดชอบตามข้อเรียกร้องของผู้เสียหายหรือเครือญาติของผู้นั้น อันเป็นแนวคิดของระบบปัจเจกชนนิยม

2.1.2 หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ (Public Prosecution)

หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ ถือว่าความผิดอาญาเป็นความผิดต่อสังคมหรือต่อรัฐที่ทำลายความสงบสุขของส่วนรวม ที่รัฐมีหน้าที่ดูแลรักษา กล่าวคือ รัฐมีหน้าที่รักษาความสงบรวมทั้งป้องกันมิให้เกิดการกระทำผิดขึ้น อีกทั้งรัฐยังมีหน้าที่อำนวยความยุติธรรม ดังนั้น การดำเนินคดีอาญาโดยรัฐนั้นก็ถือว่าเป็นการคุ้มครองและการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมหรือรัฐนั้น ๆ เป็นหน้าที่ของรัฐไม่ใช่ของผู้เสียหาย ด้วยเหตุนี้ เมื่อมีการกระทำความผิดอาญาเกิดขึ้นรัฐจึงมีหน้าที่ต้องป้องกันปราบปรามการกระทำความผิดอาญานั้น เพราะว่าความผิดอาญาเป็นความผิดต่อสังคมหรือรัฐ และเนื่องจากผู้เสียหายจากการกระทำความผิดนั้นไม่มีอำนาจในการฟ้องร้องดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดได้ด้วยตนเอง รัฐจึงเป็นผู้มีส่วนได้เสียและมีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำผิดที่เกิดขึ้นในฐานะผู้รักษากฎหมายและอำนวยความยุติธรรมโดยตรง ส่วนประชาชนไม่ถือว่าเป็นผู้เสียหายเนื่องจากไม่มีหน้าที่รักษา

ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองจึงไม่มีสิทธิฟ้องผู้กระทำผิดด้วยตนเอง การกระทำผิดอาญาจึงมิใช่เรื่องระหว่างคู่ความไม่มีลักษณะการต่อสู้ระหว่างคู่ความสองฝ่าย แต่เป็นการดำเนินคดีอาญาโดยเจ้าพนักงานของรัฐหรืออัยการที่มีหน้าที่รับผิดชอบการสอบสวนฟ้องร้องคดีโดยที่ไม่ต้องคำนึงถึงว่าผู้เสียหายหรือเจ้าทุกข์จะต้องการให้ลงโทษผู้กระทำผิดหรือไม่ โดยองค์กรของรัฐที่มีอำนาจในการดำเนินคดีอาญาได้แก่ ศาล พนักงานอัยการ และเจ้าหน้าที่ตำรวจซึ่งมีหน้าที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงที่กล่าวหา ตลอดจนมีอำนาจหน้าที่ค้นหาความจริงของเรื่อง ซึ่งเป็นหลักในคดีอาญาที่เรียกว่า “หลักการตรวจสอบ”⁸ อย่างไรก็ตาม แม้แต่ในประเทศที่ใช้หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐอย่างเคร่งครัด แต่ก็ยังมีการอนุญาตให้เอกชนผู้เสียหายสามารถฟ้องคดีอาญาได้บ้างเช่นกัน แต่จะจำกัดไว้เฉพาะความผิดบางประเภทที่กฎหมายบัญญัติให้เอกชนหรือผู้เสียหายฟ้องคดีได้ ทำให้เห็นว่ารัฐก็ไม่ได้ผูกขาดการดำเนินคดีอาญาไว้แต่ผู้เดียว โดยเด็ดขาด

ปัจจุบันประเทศที่นำหลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐมาใช้ได้แก่ กลุ่มประเทศในระบบซีวิลลอว์ (Civil Law) เช่น ประเทศเยอรมัน ประเทศฝรั่งเศส ประเทศญี่ปุ่น และกลุ่มประเทศคอมมอนลอว์ (Common Law) เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งแต่เดิมประเทศสหรัฐอเมริกาได้รับอิทธิพลของหลักการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชนจากอังกฤษ แต่เนื่องจากหลักคอมมอนลอว์ (Common Law) มีความซับซ้อนประกอบกับรูปแบบการปกครองของสหรัฐอเมริกาเป็นแบบสหพันธรัฐ กล่าวคือ อำนาจปกครองจะถูกแบ่งออกเป็นรัฐบาลกลางและรัฐบาลมลรัฐ ซึ่งในแต่ละมลรัฐก็จะมีอำนาจบริหารกิจการภายใน มีระบบกฎหมายและระบบศาลเป็นของตนเอง อันเป็นผลให้ในแต่ละมลรัฐมีความแตกต่างกัน อีกทั้งวัฒนธรรมตามกฎหมายฝรั่งเศสได้เข้ามามีอิทธิพลในมลรัฐของสหรัฐอเมริกา คือ รัฐหลุยส์เซียน่า อันทำให้สหรัฐอเมริกาในปัจจุบัน ผู้เสียหายไม่มีอำนาจฟ้องร้องคดีอาญาโดยตรงเหมือนเช่นแต่ก่อน อำนาจฟ้องเป็นของอัยการ โดยเฉพาะในฐานะผู้แทนของรัฐ ส่วนอังกฤษได้เปลี่ยนมาใช้หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐในปี ค.ศ. 1986 กล่าวคือ ปัจจุบันในประเทศอังกฤษมีการก่อตั้งองค์กรที่เรียกว่า

⁸ ธีรธพล โหณืสว่าง, “ผู้เสียหายในคดีอาญา,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 8.

Crown Prosecution Service (CPS) ขึ้น ซึ่งองค์กรนี้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของ Director of Public Prosecutions (D.P.P) และมี Attorney General เป็นผู้รับผิดชอบ การปฏิบัติงานของรัฐมนตรี CPS มีอำนาจหน้าที่ในการฟ้องคดีอาญาซึ่งตำรวจเป็นผู้สอบสวนทั้งหมด ยกเว้นคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น คดีจราจร อย่างไรก็ตาม สิทธิในการฟ้องคดีของผู้เสียหายตามหลักการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชนก็ยังคงมีอยู่ แต่ต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ CPS กล่าวคือ CPS อาจจะเข้าไปดำเนินเสียเอง หรืออาจจะใช้ดุลพินิจให้ระงับการฟ้องคดีนั้น ๆ ได้ตามที่เห็นสมควร

2.1.3 หลักการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชน

หลักนี้ถือว่าประชาชนทุกคนเป็นผู้เสียหาย กล่าวคือประชาชนทุกคนมีอำนาจฟ้องคดีอาญาโดยไม่ต้องคำนึงว่าบุคคลนั้นจะเป็นผู้เสียหายที่แท้จริงหรือไม่ แนวความคิดตามระบบนี้มาจากแนวความคิดที่ว่า การควบคุมอาชญากรรมเป็นหน้าที่ของประชาชนเพราะทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ส่วนรัฐมีหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม ตลอดจนมีหน้าที่ป้องกันอาชญากรรม หลักนี้จะให้ความสำคัญกับเรื่องเสรีภาพสูงมาก เนื่องจากเป็นแนวความคิดในการรักษาความสงบเรียบร้อยโดยประชาชนหรือแนวความคิดของระบบปัจเจกชนนิยม (Individualism) ซึ่งคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่รัฐจะละเมิดไม่ได้ อันเป็นผลให้รัฐต้องบัญญัติกฎหมายรับรองให้ประชาชนมีอำนาจฟ้องร้องคดีอาญาได้เมื่อมีความผิดอาญาเกิดขึ้น เพราะประชาชนไม่ไว้วางใจอำนาจรัฐ และต่อต้านอย่างรุนแรงเพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพของประชาชน ทำให้มีแนวโน้มไปในทางปฏิเสธอำนาจรัฐ ยกตัวอย่างให้เห็นได้จากในประเทศอังกฤษ ได้เกิดการสถาปนาอำนาจรัฐสภาขึ้นมาแทนอำนาจกษัตริย์ ซึ่งรัฐสภาอยู่ในฐานะที่เป็นผู้แทนของประชาชน จึงได้รับการยอมรับว่าอำนาจรัฐสภาเป็นอำนาจสูงสุดหรือ เมื่อครั้งที่อังกฤษจะสถาปนาระบบตำรวจขึ้นมาทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยในรัฐ ประชาชนได้ต่อต้านอย่างรุนแรง เพราะประชาชนมีความต้องการทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมหรือรัฐด้วยตนเอง ดังนั้น ประชาชนจึงเป็นผู้มีส่วนได้เสียในการที่จะร่วมกันรับผิดชอบและดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุข ผู้ที่สามารถฟ้องคดีจึงได้แก่ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นอัยการ (Public Prosecutor) ตำรวจ หรือเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ของรัฐ รวมทั้งตัวผู้เสียหาย

หลักการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชนเป็นหลักที่ใช้ในกฎหมาย-
อังกฤษจากแนวความคิดที่ถือว่า ประชาชนทุกคนมีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของ
บ้านเมืองมีหน้าที่ป้องกันและปราบปรามการกระทำความผิดและเมื่อมีการกระทำความผิด
อาญาเกิดขึ้นก็มีผลกระทบต่อส่วนรวมประชาชนทุกคนจึงเป็นผู้เสียหายโดยที่ไม่ต้อง
คำนึงว่าจะได้รับความเสียหายหรือไม่ ทุกคนจึงมีสิทธิฟ้องคดีอาญาแก่ผู้กระทำความผิดได้
เท่ากับเอกชนคนหนึ่งฟ้องเอกชนอีกคนหนึ่ง โจทก์กับจำเลยจึงมีฐานะเท่าเทียมกัน
ทำนองเดียวกับ โจทก์จำเลยในคดีแพ่งมีผลให้เกิดการถามคำถามการต่อสู้ เพื่อทำลาย
น้ำหนักพยาน โดยที่ศาลต้องวางเฉยมีหน้าที่เพียงควบคุมการดำเนินคดีเท่านั้น

ดังนั้น ประชาชนจึงเป็นโจทก์ฟ้องคดีอาญาได้ (Anyone may Prosecute) ระบบนี้ประชาชนจะให้ความสำคัญเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพสูงมาก เนื่องจาก
ประชาชนต้องผ่านการต่อสู้อย่างยากลำบากเพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพ จนทำให้มีแนวโน้ม
ในทางความคิดที่ปฏิเสธอำนาจรัฐ ไม่ยอมรับอำนาจรัฐที่เป็นผู้ควบคุมความสงบ-
เรียบร้อยของบ้านเมือง แม้ว่าจะอังกฤษจะพบปัญหาในการให้ประชาชนเป็นผู้ฟ้องคดี
ต่อมาจึงการจัดตั้ง The Crown Prosecution Service (CPS) ในปี ค.ศ. 1986 ซึ่งเป็นองค์กร
ที่รับผิดชอบในการดำเนินคดีอาญาโดยอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของ Director of Public
Prosecutions (D.P.P.) เพื่อควบคุมการดำเนินคดีอาญาของประชาชนแต่บทบาท
ในการดำเนินการฟ้องร้องก็ยังคงอยู่กับประชาชนเป็นหลัก⁹

2.1.4 หลักการดำเนินคดีอาญาตามกฎหมาย

ในการดำเนินคดีอาญาตามหลักการดำเนินคดีอาญาตามกฎหมาย
เจ้าพนักงานมีอำนาจหน้าที่ต้องสอบสวนดำเนินคดีขึ้นเองโดยลำพัง เมื่อทราบว่าได้มีการ
กระทำความผิดเกิดขึ้น โดยมีพยานหลักฐานถึงจะได้มีการร้องทุกข์หรือกล่าวโทษ
แล้วหรือไม่ และเมื่อได้สอบสวนเสร็จสิ้นแล้วเห็นว่าผู้ต้องหากระทำความผิดจริง เจ้าพนักงาน
ก็มีหน้าที่ต้องฟ้องผู้นั้นต่อไป

⁹วรินทร์ แต่ประยูร, “สิทธิการฟ้องคดีอาญาโดยผู้เสียหายในศาลทหาร,”
(วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), หน้า 44.

ในประเทศไทยที่ใช้หลักการฟ้องคดีอาญาตามกฎหมายมีหลักอยู่ว่า เมื่อมีการกระทำความผิดอาญาเกิดขึ้น เจ้าหน้าที่ต้องดำเนินการสอบสวนโดยไม่คำนึงถึงว่า จะมีการร้องทุกข์กล่าวโทษหรือไม่ และเมื่อสอบสวนแล้วเมื่อพนักงานอัยการเห็นว่ามี เหตุอันควรเชื่อว่าผู้ต้องหาได้กระทำความผิดตามกฎหมาย พนักงานอัยการก็ต้องยื่นฟ้อง ต่อศาลเสมอ ซึ่งถือว่าเป็นหลักประกันแห่งความเสมอภาคตามกฎหมาย และเป็น การป้องกันไม่ให้เกิดการใช้อิทธิพลที่ไม่ชอบด้วยความยุติธรรมต่อการฟ้องคดีของ พนักงานอัยการ และเมื่อพนักงานอัยการฟ้องคดีต่อศาลแล้วจะถอนฟ้องไม่ได้ เพราะถือว่า คดีอยู่ในอำนาจของศาลแล้ว ซึ่งแสดงถึง “หลักเปลี่ยนแปลงไม่ได้” (Immutabilitätsprinzip) ที่ถือเป็นหลักประกันของหลักการดำเนินคดีอาญาตามกฎหมายเป็นทำนองเดียวกับ ความเห็นในทางแก้แค้น

2.1.5 หลักการดำเนินคดีอาญาตามดุลพินิจ

หลักการดำเนินคดีอาญาที่ตรงข้ามกับหลักการดำเนินคดีอาญาตาม กฎหมาย กล่าวคือ เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นเจ้าพนักงานอาจไม่ดำเนินการสอบสวนได้ และเมื่อได้สอบสวนแล้วเห็นว่าผู้ต้องหากระทำความผิดจริงเจ้าพนักงานก็อาจไม่ฟ้องได้ด้วย ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับเหตุผลของแต่ละคดีไป หลักการดำเนินคดีอาญาตามดุลพินิจเป็นหลัก ผ่อนคลายความเข้มงวดในการใช้กฎหมายและเนื่องจากในปัจจุบันทฤษฎีการลงโทษได้ แปรเปลี่ยนไป

2.2 วัตถุประสงค์ของการดำเนินคดีอาญา

ในการดำเนินคดีอาญานั้น จะมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันปราบปราม- อาชญากรรมและคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา โดยระบบการดำเนินคดีอาญาของ ประเทศใดจะเป็นแบบใดนั้น ก็ขึ้นอยู่กับทางเลือกใช้ว่าต้องการจะใช้กับกฎหมายแบบใด เป็นประเภท ๆ ไป โดยหลักแล้ววัตถุประสงค์ของการดำเนินคดีอาญา จะมีแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 2 แนวคิดทฤษฎี ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 ทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรม (Crime Control)

เป็นรูปแบบที่เน้นหนักทางด้านประสิทธิภาพ รวดเร็ว และ ความแน่นอนของหน่วยงานที่บังคับใช้กฎหมายของกระบวนการยุติธรรมขั้นต้น โดยมุ่ง

ที่จะควบคุม ระวัง และปราบปรามอาชญากรรมเป็นหลักใหญ่ ทั้งนี้เนื่องจากการกระทำผิดอาญาถือว่าการกระทำความผิดต่อรัฐหรือต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม การป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมจึงเป็นภาระหน้าที่ของรัฐ¹⁰ คดีอาญาทั้งหลาย ทั้งปวงที่เข้ามาสู่ระบบงานยุติธรรมทางอาญาตามรูปแบบนี้ จะต้องดำเนินไปตาม ขั้นตอนต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การสืบสวนก่อนทำการจับกุม การสอบสวนภายหลัง การจับกุม การเตรียมคดีเพื่อฟ้องศาล การพิจารณาคดี และการพิพากษาลงโทษผู้กระทำความผิดจะต้องมีความรวดเร็วและแน่นอน ซึ่งหมายถึง โอกาสที่ผู้กระทำความผิดจะหลุดพ้นจากการถูกศาลพิพากษาลงโทษได้นั้นจะต้องมีน้อยที่สุด ฉะนั้น เมื่อได้ตัวผู้กระทำความผิดมาแล้ว รูปแบบนี้จึงให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้นั้นเป็นผู้กระทำความผิดจริง ๆ และจะมีการดำเนินการ ค้นหาความจริงไปตามขั้นตอน แต่การค้นหาข้อเท็จจริงในชั้นศาลนั้นมีอยู่น้อยมาก เพราะถือว่าขั้นตอนที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด ได้แก่ การวินิจฉัยคดีให้เสร็จไปตั้งแต่ ขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมในชั้นเจ้าหน้าที่ตำรวจและชั้นอัยการ ด้วยความเชื่อที่ว่าฝ่ายปกครอง (เจ้าหน้าที่ตำรวจและอัยการ) จะค้นหาข้อเท็จจริงในคดีได้ดีกว่าศาล การค้นหาข้อเท็จจริงในคดีจะพยายามให้ยุติในขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมให้มากที่สุด¹¹ ซึ่งจะทำให้ผู้ต้องสงสัยที่ผู้บริสุทธิ์ได้รับการปลดปล่อยโดยเร็ว ในขณะเดียวกัน ก็จะทำให้การดำเนินคดีกับผู้ต้องหาไม่พยานหลักฐานหนักแน่นหรือผู้ต้องหาไร้สารภาพ¹²

¹⁰ คะเนียง ภาไชย, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), หน้า 13.

¹¹ ประธาน วัฒนาวณิชย์, “ระบบความยุติธรรมทางอาญา: แนวความคิดเกี่ยวกับการควบคุมอาชญากรรมและกระบวนการนิติธรรม,” วารสารนิติศาสตร์ 9, 2 (เมษายน 2520): 151-152.

¹² สุรศิษฐ์ เหลืองอรุณภา, “บทบาทของทนายความในขั้นตอนการจับกุมและสอบสวนของเจ้าหน้าที่ตำรวจ,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551), หน้า 30.

ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการดำเนินคดีอาญาตามทฤษฎีนี้ จึงเน้นในทางด้านประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมที่จะสามารถควบคุม ระงับ และปราบปรามอาชญากรรมเป็นสำคัญ และเป็นหน้าที่ที่สำคัญที่สุดในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยมีแนวคิดว่า หากเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถที่จะควบคุมและปราบปรามอาชญากรรม หรือจับกุมอาชญากรมาลงโทษตามกฎหมายได้ก็就会被ประชาชนเพ่งเล็งว่าความสงบเรียบร้อยของสังคมนั้นสูญสิ้นไปแล้ว อันทำให้ความไม่เชื่อถือนและไม่เคารพกฎหมายเพิ่มมากขึ้น ผลเมืองที่เคารพกฎหมายก็จะตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรม และเสรีภาพของประชาชนก็จะได้รับความกระทบกระเทือน ดังนั้น วัตถุประสงค์ของกระบวนการทางอาญาของรัฐที่สำคัญอีกอันหนึ่ง ก็คือ จะต้องมีการปรับปรุงและเพิ่มพูนประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมให้มากยิ่งขึ้น¹³ เพื่อที่จะสามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษให้ได้นั่นเอง

2.2.2 ทฤษฎีหลักนิติธรรม

หลักนิติธรรม เป็นหลักการปกครองประเทศตามกฎหมายที่ดี โดยจะเน้นวิธีการแสวงหาพยานหลักฐานที่เชื่อถือได้ ชอบด้วยขั้นตอนของกฎหมาย หากเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ดำเนินไปตามขั้นตอนต่าง ๆ อย่างครบถ้วนแล้ว ศาลก็อาจใช้ดุลยพินิจหรือปล่อยตัวจำเลยไป หรืออาจให้พิจารณาคดีใหม่ได้

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ก็ได้มีการกล่าวถึงหลักนิติธรรมไว้เช่นกัน ดังปรากฏในมาตรา 3 วรรคสอง ว่า “การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม”

จึงมีข้อน่าพิจารณาว่าหลักนิติธรรมนั้นคืออะไร และเป็นอย่างไร ในทางนิติศาสตร์เป็นที่ยอมรับกันว่า คำว่า “หลักนิติธรรม” มีที่มาจากนักนิติศาสตร์ชาวอังกฤษที่ชื่อว่า “โคซี่” ได้เขียนไว้ในคำรากกฎหมายรัฐธรรมนูญ และกล่าวว่าลักษณะ

¹³ สุรศักดิ์ ชูผล, “มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหาชั้นพนักงานสอบสวน,” (การศึกษานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546), หน้า 34.

พิเศษของรัฐธรรมนูญอังกฤษก็คือ เป็นการปกครองที่มีอำนาจสูงสุดของกฎหมายหรือหลักนิติธรรม (Rule of Law) โดยเขาได้อธิบายว่าหลักแห่งกฎหมายมีความหมายสามประการ¹⁴ ได้แก่

ประการแรก คือ การปกครองที่ฝ่ายบริหารไม่มีอำนาจตามอำเภอใจ กล่าวคือ การปกครองซึ่งบุคคลไม่อาจลงโทษหรือถูกบังคับตามกฎหมายให้ต้องรับโทษทางร่างกายหรือทางทรัพย์สิน นอกจากจะเป็นผลของการละเมิดกฎหมายอย่างชัดแจ้ง ซึ่งได้รับการพิสูจน์แล้วตามวิธีพิจารณาทางกฎหมายต่อหน้าศาลยุติธรรมของประเทศ

ประการที่สอง คือ บุคคลทุกคนอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกันและศาลเดียวกันเป็นผู้พิจารณาพิพากษา หมายความว่า ตามทฤษฎีแห่งความเสมอภาคทางกฎหมายหรือที่ว่าคนทุกชั้นควรอยู่ภายใต้กฎหมายอันหนึ่งเดียวกัน ซึ่งศาลหนึ่งศาลเดียวกันเป็นผู้พิจารณาไม่ว่าผู้กระทำผิดกฎหมายนั้น

ประการที่สาม คือ หลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นผลของกฎหมายสามัญของแผ่นดิน กล่าวคือ หลักทั่ว ๆ ไปแห่งรัฐธรรมนูญ เป็นต้นว่าสิทธิที่จะมีเสรีภาพในร่างกายและเสรีภาพในการชุมนุมสาธารณะสำหรับคนอังกฤษเป็นผลคำพิพากษาของศาลซึ่งชี้ขาดเกี่ยวกับสิทธิของเอกชนในคดีต่าง ๆ ที่ได้นำมาขึ้นศาล

ความหมายของหลักนิติธรรมตามความเห็นของไคซึ่นั้น แม้จะมุ่งกล่าวถึงประเทศอังกฤษซึ่งเป็นประเทศที่ได้ใช้รัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม แต่ก็ได้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นหลักที่ควรนำมาใช้ในการตรากฎหมายและการปกครองประเทศ ต่อมากล่าวว่าหลักนิติธรรมได้ขยายขอบเขตออกไปอีกมาก และในแต่ละประเทศได้มีการใช้ชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป อาทิเช่น ประเทศในภาคพื้นยุโรป เรียกว่า “หลักนิติรัฐ” ส่วนในสหรัฐอเมริกาจะเรียกว่า “กระบวนการที่ชอบด้วยกฎหมาย” ซึ่งมีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน แต่อย่างไรก็ดีหลักเหล่านี้ต่างมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีการเคารพต่อคุณค่าของบุคคลในด้านชีวิต ร่างกายและสติปัญญา ในเรื่องศีลธรรมและจิตใจ

¹⁴ กุลพล พลวัน, “กฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายตามหลักนิติธรรม,”

การเคารพสิทธิของบุคคลในฐานะเป็นสมาชิกของมนุษยชาติ การเคารพกรรมสิทธิ์ของบุคคลที่มีอยู่เหนือสังหาริมทรัพย์ เสรีภาพในการทำข้อตกลงและนิติกรรม ฯลฯ¹⁵

หลักกระบวนการนิติธรรมนี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นหลักการปกครองที่ดีกว่าการปกครองโดยผู้รู้แจ้งหรือราชาปราชญ์ หลักนิติธรรมจะประกอบด้วยหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

1) ทุกองค์กรของรัฐจะต้องปฏิบัติตามกฎหมาย (Supremacy of Law) ไม่ว่าจะเป็นองค์กรที่ใช้อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ อันเป็นเรื่องของการจัดกลไกของการใช้อำนาจรัฐ (Machinery of Government) โดยแต่ละองค์กรจะมีของเขตข้อจำกัดการใช้อำนาจต่าง ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป แต่ที่เหมือนกันคือไม่มีองค์กรใดมีอำนาจเหนือกฎหมาย

2) หลักการแบ่งแยกอำนาจ (Separation of Power) เป็นหลักการเบื้องต้น เพื่อไม่ให้มีการใช้อำนาจโดยไม่มีการถ่วงดุลซึ่งกันและกัน

3) การมีกฎหมายที่ดี (Good Law) อันจะเกี่ยวข้องทั้งในหลักเกณฑ์การจัดให้มีกฎหมายและสาระของกฎหมาย กฎหมายจะต้องมีความชัดเจนเพื่อให้สามารถเข้าใจกฎหมายได้ง่าย

4) การชอบด้วยกฎหมายของการปกครอง (Administrative Legality) ในการใช้อำนาจใด ๆ ของฝ่ายปกครองจะต้องมีกฎหมายรองรับเสมอ และจะต้องใช้อำนาจนั้นให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมาย

5) ความรับผิดชอบของรัฐ (State Responsibility) ประชาชนนั้นจัดตั้งขึ้นเพื่อรักษาคู่ครองสิทธิเสรีภาพของเอกชน โดยเอกชนทุกคนต้องเสียสละทรัพย์สิน อันเป็นภาษีให้แก่การดำเนินการของรัฐ ดังนั้น เมื่อรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐก่อให้เกิดความเสียหายแก่เอกชน รัฐต้องชดเชยเยียวยาความเสียหายนั้นให้เป็นธรรมในภาวะที่อยู่ร่วมกันอันเป็นประชาธิปไตย

¹⁵ กุลพล พลวัน, “กฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายตามหลักนิติธรรม,” หน้า 34-35.

6) การมีสิทธิฟ้องคดีต่อศาล การควบคุมการใช้อำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหาร นอกจากจะต้องวางกลไกตรวจสอบการใช้อำนาจโดยวิธิต่างการเมืองแล้ว การใช้อำนาจทุกประเภทจะต้องอยู่ในขอบเขตของกฎหมาย กล่าวคือจะต้องมีการตรวจสอบทางกฎหมายโดยองค์กรอิสระ เพื่อให้มั่นใจได้ว่าการปฏิบัติตามกฎหมายจริง การฟ้องคดีต่อศาลในกรณีที่เห็นว่ามีการใช้อำนาจโดยผิดกฎหมาย จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อเป็นหลักประกันสำหรับสังคมที่ยึดหลักนิติธรรม นอกจากนี้ผู้พิพากษาต้องผ่านการศึกษอบรมอย่างดี มีความสามารถ เป็นมืออาชีพ เป็นอิสระ ไม่ฝักใฝ่หรือเอนเอียงเข้ากับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ทั้งนี้เพื่อบำรงบทบาทที่จำเป็นในระบบกฎหมายและการเมือง ผู้พิพากษาต้องยึดมั่นในหลักการของระบอบประชาธิปไตย หากผู้พิพากษามีใจเอนเอียงไปเข้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดแล้วย่อมก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม และขัดกับหลักนิติธรรมอย่างแน่นอน¹⁶

7) การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของเอกชน เป็นเป้าหมายในการจัดการปกครองเป็นประชาธิปไตย การใช้อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการล้วนแต่มีความมุ่งหมาย เพื่อพิทักษ์สิทธิเสรีภาพของประชาชนทั้งสิ้น การใช้อำนาจต่าง ๆ จึงต้องมีกฎหมายรองรับ ทุกคนต้องเสมอกันในทางกฎหมาย หลักสำคัญของการใช้อำนาจ หลักการไม่ใช้กฎหมายย้อนหลังบังคับในทางที่เป็นโทษแก่บุคคล ซึ่งต่างเป็นหลักการที่เป็นไปเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนทั้งสิ้น

8) รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยจะต้องใช้อำนาจของตนผ่านทางกฎหมายและต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเช่นกัน

9) กฎหมายต้องแสดงเจตจำนงของประชาชน ไม่ใช่ของผู้นำประเทศ ประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรี เฝ้าจักรทหาร ผู้นำทางศาสนา หรือพรรคการเมืองที่ตั้งขึ้นมาเอง กล่าวคือ ต้องไม่ได้เกิดจากเจตจำนงของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนั่นเอง

¹⁶วรชัย คจัญพันธ์, “การดำเนินคดีอาญากับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ศึกษาเฉพาะกรณี: นายจิรายุ จรัสเสถียร และนายรักเกียรติ สุขชนะ,” (วิทยานิพนธ์-นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546), หน้า 63-64.

10) ประชาชนในระบอบประชาธิปไตยเต็มใจเชื่อฟังกฎหมาย และ
พวกเขายึดกฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ เช่นกัน

จะเห็นได้ว่าหลักนิติธรรมนั้นประกอบด้วยหลักย่อย ๆ ต่าง ๆ มากมาย
ซึ่งข้าพเจ้าจะยกนำมาอธิบาย 5 หลัก กล่าวคือ หลักการแบ่งแยกอำนาจ หลักความชอบ-
ธรรมด้วยกฎหมายในเนื้อหา หลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษา และหลักความเป็น
กฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญ ดังจะมีสาระสำคัญ ดังนี้

1) หลักการแบ่งแยกอำนาจ

หลักการแบ่งแยกอำนาจเป็นหลักสำคัญ โดยหลักนี้ถือว่าในการใช้อำนาจปกครองจะต้องมีการควบคุมและตรวจสอบซึ่งกันและกันระหว่างอำนาจ ภายใต้หลักการแบ่งแยกอำนาจนี้ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ โดยหลักการจะต้องสามารถตรวจสอบ ถ่วงดุลและยับยั้งซึ่งกันและกันได้¹⁷ ต้องไม่มีอำนาจใดอำนาจหนึ่งที่รับภาระหน้าที่ของรัฐทั้งหมดและดำเนินการภารกิจดังกล่าวแต่เพียงผู้เดียว ทั้งนี้ก็เพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนมิให้ถูกละเมิด โดยการใช้อำนาจที่ไม่มีการควบคุมนั่นเอง

2) หลักความชอบธรรมด้วยกฎหมายในเนื้อหา

เป็นหลักที่มีการเรียกร้องให้ฝ่ายนิติบัญญัติหรือฝ่ายปกครองที่ออกกฎหมายลำดับรอง กำหนดหลักเกณฑ์ในทางกฎหมายให้เป็นไปตามหลักดังต่อไปนี้

(1) หลักความแน่นอนของกฎหมาย เป็นหลักการที่เล็งความไม่แน่นอนในการใช้กฎหมาย ซึ่งเป็นหลักที่เรียกร้องว่าการบัญญัติกฎหมายจะต้องมีความแน่นอนเพียงพอที่จะทำให้บุคคลในสังคมเห็นว่า บทบัญญัติของกฎหมายใดที่เขาจะต้องคำนึงถึง หากเขากระทำการอันใดอันหนึ่งแล้ว กฎหมายมีข้อเรียกร้องอย่างไรบ้าง หลักความแน่นอนของกฎหมายนี้จะต้องประกอบด้วยหลักที่ว่ากฎหมายจะต้องมีความชัดเจน และกฎหมายนั้นจะต้องให้การคุ้มครองผู้ที่กระทำการโดยสุจริต

¹⁷ บรรเจิด สิงคะเนติ, หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญใหม่ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2543), หน้า 24.

(2) หลักกฎหมายห้ามมีผลย้อนหลัง เป็นหลักที่ห้ามไม่ให้กฎหมายที่ออกมานั้น ใช้บังคับย้อนหลังกับเหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมา โดยเฉพาะในกรณีย้อนหลังในทางที่เป็นโทษต่อเหตุการณ์ที่สิ้นสุดไปแล้ว

(3) หลักความพอสมควรแก่เหตุ หลักพอสมควรแก่เหตุ หรือหลักได้สัดส่วน ถือว่าเป็นหลักกฎหมายที่สำคัญในการตรวจสอบการกระทำทั้งหลายของรัฐซึ่งมีผลต่อความสมบูรณ์หรือความชอบด้วยกฎหมายของการระบำนั้น ๆ ภาระหน้าที่ของหลักความได้สัดส่วนมิได้มีความมุ่งหมายเฉพาะการจำกัดการแทรกแซงของรัฐอย่างเดียวนั้น แต่ยังเป็นหลักที่มีความสำคัญต่อการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลโดยสาระสำคัญของหลักดังกล่าว มีดังนี้

ก. หลักความเหมาะสม หมายถึง มาตรการที่อาจทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ได้ มาตรการใดที่ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ หรือเป็นมาตรการที่ยากลำบากในการบรรลุวัตถุประสงค์ ถือว่าเป็นมาตรการที่ไม่มีความเหมาะสม

ข. หลักความจำเป็น หมายความว่า มาตรการหรือวิธีการที่อาจบรรลุวัตถุประสงค์นั้น จะต้องเป็นมาตรการที่ก่อให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด

ค. หลักความได้สัดส่วนในกฎหมายอย่างแคบตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้มีหลักนี้เช่นกันกล่าวคือ สิทธิเสรีภาพของประชาชนย่อมได้รับการคุ้มครอง แต่ประชาชนอาจถูกจำกัดสิทธิได้เท่าที่จำเป็นตามมาตรา 29 ซึ่งบัญญัติว่า “การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย เฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้และเท่าที่จำเป็น และจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพนั้นมิได้”

3) หลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษา

หลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษา หมายความว่า ผู้พิพากษาสามารถปฏิบัติหน้าที่ตุลาการได้โดยปราศจากการแทรกแซงใด ๆ โดยผู้พิพากษามีความผูกพันเฉพาะกฎหมาย และทำการพิจารณาพิพากษาคดีภายใต้มนธรรมของตน

เท่านั้น¹⁸ อย่างไรก็ดี ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้มีการกล่าวถึงความเป็นอิสระของผู้พิพากษาไว้ โดยมองถึงว่า ความเป็นอิสระนี้มีไว้เป็นอิสระแก่ภายนอก แต่ต้องหมายความว่ารวมถึงความเป็นอิสระทางจิตใจของผู้พิพากษานั้นด้วย กล่าวคือ ต้องปราศจากความลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอันเกิดจากอคติ 4 ประการ¹⁹ ได้แก่

ฉันทาคติ คือ ลำเอียงเพราะรักชอบเห็นแก่อำมิสตินบน โทษาคติ คือ ลำเอียงเพราะโกรธ ภัยาคติ คือ ลำเอียงเพราะกลัว และ โมหาคติ คือ ลำเอียงเพราะหลง และเปรียบเทียบว่า ผู้พิพากษาศุลาการที่ตัดสินคดีความโดยลำเอียงขาดความเที่ยงธรรม เป็นผู้มีบาปกรรม อันหนักยิ่งกว่าบาปอันเกิดจากการฆ่าประชาชนผู้หา ความผิดมิได้และผู้ทรงศีลจำนวนมากเสียอีก แม้จะทำบุญมากมายจนมีอาจประมาณ ได้ ก็ยังไม่อาจลบล้างบาปกรรมนี้ได้ นอกจากนี้ผู้พิพากษาศุลาการต้องเป็นผู้รอบรู้และเชี่ยวชาญในขั้นตอนของวิธีพิจารณาความในศาลตั้งแต่รับและตรวจคำฟ้อง ทำให้การให้รู้กระจ่างว่าส่วนใด เป็นข้อสำคัญ ส่วนใดเป็นข้อปลีกย่อย การกำหนดประเด็นข้อพิพาทที่เรียกว่า ชี้สองสถาน และการพิเคราะห์คำพยานต่าง ๆ เพื่อค้นหาความจริงให้ได้เปรียบเสมือนนายพรานล่าเนื้อตาม แกะรอยสัตว์ที่ล่าให้ได้ตัว ประดุจเหยี่ยวโฉบจับปลาตัวที่มุ่งหมายไว้เช่นนี้การตัดสินคดีต้องถูกต้องแม่นยำ ต้องยึดถือพระธรรมศาสตร์และหลักกฎหมายทั้งปวง เป็นหลักตัดสินคดีความด้วยกิริยาอันองอาจประดุจพญาราชสีห์

4) หลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนุญ

หมายความว่า รัฐธรรมนุญเป็นกฎหมายสูงสุด กฎหมายใดที่ขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนุญกฎหมายฉบับนั้นจะใช้บังคับไม่ได้เลย

หลักนี้ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนุญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 เช่นกัน ซึ่งบัญญัติว่า “รัฐธรรมนุญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ บทบัญญัติใดของกฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับ ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนุญนั้น บทบัญญัตินั้นเป็นอันใช้บังคับมิได้”

¹⁸วรชัย กิจฉพันธ์, เรื่องเดิม, หน้า 71.

¹⁹กฤษฎา บุญขสุมิต, **หลักอินทภาษ** [Online], available URL: http://guru.sanook.com/search/knowledge_search.php, 2553 (ธันวาคม, 29).

ดังนั้น จากที่กล่าวมาทั้งหมดเราอาจแปลความหมายของคำว่า “นิติไศยธรรม” รัฐธรรมนูญราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 3 ได้เป็น 2 ประการ คือ²⁰

(1) มีกฎหมายที่ตราขึ้นโดยชอบด้วยหลักนิติธรรม

(2) มีการบังคับใช้กฎหมายที่ชอบด้วยหลักนิติธรรม

การมีกฎหมายที่ชอบด้วยหลักนิติธรรมนั้น ก็คือ มีกฎหมายที่ตราขึ้นโดยชอบด้วยกระบวนการตามรัฐธรรมนูญ คือ ผ่านสภาผู้แทนราษฎร (รวมทั้งวุฒิสภา) และกฎหมายดังกล่าวนี้ต้องมีลักษณะเป็นกฎหมายที่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนอย่างแท้จริงและการบังคับใช้กฎหมายที่ชอบด้วยหลักนิติธรรมก็คือ การบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรมโดยเสมอภาคกันภายในกรอบกฎหมายคือ ไม่น้อยกว่าที่กฎหมายบัญญัติและต้องไม่เกินไปกว่าที่กฎหมายบัญญัติไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องบังคับใช้กฎหมายอย่างเสมอภาคตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 30 วรรคแรก บัญญัติว่า

“บุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน”

อันทำให้เห็นได้ว่า หน่วยงานของรัฐทุกหน่วยงานจะต้องใช้อำนาจหน้าที่เท่าที่มีกฎหมายบัญญัติรับรองและคุ้มครองไว้ เพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ภายใต้หลักนิติธรรม หน่วยงานใดจะกระทำการอันขัดกับหลักนิติธรรมไม่ได้ ถือว่าเป็นการขัดกับรัฐธรรมนูญ

อย่างไรก็ตาม ในสภาพสังคมปัจจุบันแนวความคิดเรื่อง “ความยุติธรรมแห่งสังคม” ได้แพร่หลายไปในประเทศต่าง ๆ และเราไม่อาจเคร่งครัดต่อหลักนิติธรรมได้ทุกกรณี จึงเป็นที่ยอมรับกันว่าบางกรณีเราต้องมีข้อยกเว้นหลักแห่งกฎหมายไว้บ้าง แต่ต้องเพื่อประโยชน์สาธารณะหรือเพื่อประโยชน์ของสังคมให้ได้รับการเสริมสร้างให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นเท่านั้น เช่น การตรากฎหมายแรงงาน กฎหมายห้ามเรียก

²⁰ กุลพล พลวัน, “กฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายตามหลักนิติธรรม,” หน้า 35-36.

ดอกเบียเกินอัตรากฎหมายควบคุมค่าเช่าในภาวะคับขัน กฎหมายป้องกันการค้าและการค้ากำไรเกินควร ฯลฯ และแม้แต่ในการพิจารณาคดีพวกอาชญากรสงครามนาซี ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่ศาลพิเศษนูเรมเบิร์กก็มีการตรากฎหมายย้อนหลังเพื่อลงโทษพวกอาชญากรสงคราม ซึ่งในยามปกติถือว่ากระทำมิได้อย่างเด็ดขาด แต่สำหรับกรณียินยอมให้กระทำได้ และพวกอาชญากรสงครามถูกลงโทษไปเป็นจำนวนมาก²¹

กฎหมายที่ยกเว้นหลักนิติธรรมตามกฎหมายแพ่งนี้มีจำนวนมาก ที่จำกัด “ความศักดิ์สิทธิ์ในการแสดงเจตนา” ของเอกชนและกระทบกระเทือนคนบางกลุ่มซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย แต่อยู่ในฐานะได้เปรียบหรือมีอำนาจในการต่อรองคดีว่ารัฐจึงต้องเข้ามาแทรกแซง ทั้งนี้เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชนกลุ่มใหญ่หรือที่เรียกว่า “ความยุติธรรมแห่งสังคม” นั่นเอง

ส่วนในทางอาญาซึ่งเกี่ยวข้องกับเสรีภาพของบุคคล บางกรณีก็ต้องยกเว้นหลักแห่งกฎหมายไม่ต้องดำเนินการตามกฎหมายยามปกติ ตัวอย่างเช่น ในสงครามหรือภาวะคับขันซึ่งหากดำเนินการตามกฎหมายยามปกติแล้ว อาจกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติได้

อย่างไรก็ดี ในทางปฏิบัติของประเทศไทยมักจะไม่มี การตรวจสอบว่ากฎหมายที่ตราออกมาโดยอาศัยอำนาจพิเศษนั้น มีความสอดคล้องกับหลักนิติธรรมหรือไม่ แต่มักจะยอมรับกันมาตลอดว่าหากกฎหมายดังกล่าวตราขึ้นโดยชอบด้วยกระบวนการตรากฎหมายทั้งโดยผ่านกระบวนการทางรัฐสภาตามรัฐธรรมนูญ หรือโดยอำนาจพิเศษ อาทิเช่น ประกาศหรือคำสั่งของคณะปฏิวัติแล้วก็ยอมรับบังคับใช้ให้โดยไม่มีข้อโต้แย้งและบรรดาเจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติตามกฎหมายก็จะได้รับความคุ้มครองโดยไม่ต้องรับผิดชอบใด ๆ เลยซึ่งไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบันและจะทำให้บทบัญญัติของมาตรา 3 วรรคสองของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ซึ่งบัญญัติว่า “การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม” ไม่มีผลใช้บังคับ

²¹ กุลพล พลวัน, “กฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายตามหลักนิติธรรม,”

ในทางปฏิบัติ เพราะทำให้เกิดความรู้สึกว่าการตรากฎหมายโดยใช้อำนาจพิเศษ หรือ การตรากฎหมาย เพื่อให้รัฐใช้อำนาจได้อย่างกว้างขวางโดยปราศจากการตรวจสอบจาก ฝ่ายใดเลย รวมทั้งองค์กรอิสระที่มีอำนาจตรวจสอบตามรัฐธรรมนูญ เรื่องที่ยอมรับกัน ได้ในสังคมไทยและสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาในอนาคต รวมทั้งระบบการคุ้มครอง สิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยใน ประเทศไทย²²

²² กุลพล พลวัน, “กฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายตามหลักนิติธรรม,”

ตารางที่ 1 ความแตกต่างระหว่างทฤษฎีควบคุมอาชญากรรมกับหลักนิติธรรม

จุดมุ่งหมาย/อุดมการณ์	Crime Control Model	Rule of Law
1. ประเด็น	คุ้มครองผู้บริสุทธิ์และลงโทษผู้กระทำผิดเพื่อนำความสงบเรียบร้อยกลับสู่สังคม สร้างหลักประกันว่าสังคมจะได้รับความคุ้มครองถ้ากฎหมายมีประสิทธิภาพ สังคมก็จะสงบเรียบร้อย	เน้นวิธีการที่ได้มาซึ่งความเป็นธรรม โดยให้ความเป็นธรรมควบคู่กับการควบคุมอาชญากรรม ทั้งในการจับกุม สอบสวน และขึ้นพิจารณาคดี มีแนวคิดที่ว่าถ้าความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นในกระบวนการ ยุติธรรมหรือทางอาญา สังคมจะไม่เกิดความสันติสุข แต่จะเกิดความสับสนวุ่นวาย
2. การเน้นบทบาทขององค์กร	เน้นฝ่ายปฏิบัติ คือ ตำรวจและอัยการ เพราะสององค์กรนี้มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้ 1. ยับยั้งอาชญากรรมหรือป้องกันอันตราย 2. วินิจฉัยความถูกต้องในชั้นตอน 3. ขอมรับว่าการค้นหาข้อเท็จจริงในชั้นตำรวจเพียงพอและเชื่อถือได้	เน้นที่ตุลาการหรือศาล ศาลมีบทบาทมากกว่าองค์กรอื่น โดยเชื่อว่าศาลเป็นองค์กรกลางในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพได้เป็นอย่างดี
3. จุดแข็ง/จุดอ่อนของระบบ	จุดแข็ง: กำหนดวิธีการรวดเร็ว เค็ดขาด เน้นประสิทธิภาพการบังคับใช้ ทำให้กฎหมาย สามารถปรับหรือรับมือกับอาชญากรรมใหม่ ๆ ปรับตัวทันกับการเปลี่ยนแปลงของอาชญากรรม จุดอ่อน: การจะทำได้รวดเร็วเค็ดขาด ต้องให้อำนาจและดุลยพินิจอย่างกว้างขวางอันอาจกลายเป็นการใช้ดุลยพินิจโดยมิชอบ	จุดแข็ง: ให้ความสำคัญกับเสรีภาพของประชาชน ผู้ต้องหาได้รับการสันนิษฐานว่าบริสุทธิ์จนกว่าศาลจะพิพากษาและยกประโชชน์แห่งความสงสัยให้จำเลย การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีต้องเป็นธรรมทุกขั้นตอนทั้งการจับกุมสอบสวน จุดอ่อน: หากให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพมากจะทำให้อาชญากรรมหลุดรอดไปได้ง่าย
4. ความผิดพลาด	ยอมรับว่าความผิดพลาดอาจเกิดขึ้นได้ และความผิดพลาดจะเป็นแนวทางให้นำไปสู่ทางแก้ไขในอนาคต	ต้องไม่มีความผิดพลาด ไม่มีอคติ ไม่มีการใช้อำนาจในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การจับกุม สอบสวน และพิจารณาคดี ถือเป็นสุดยอดของหลักในการอำนวยความยุติธรรม

2.3 ระบบการดำเนินคดีอาญาของประเทศไทย

ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะได้ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นในปี พ.ศ. 2534 (ร.ศ. 110) และให้รวมศาลซึ่งตั้งอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ มาไว้ในกระทรวงยุติธรรมนั้น การดำเนินคดีในศาลสมัยก่อนจะมีผู้เกี่ยวข้องอยู่ 4 ฝ่าย คือ จำศาล ลูกขุน ตระลาการ และผู้ปรับบท โจทก์ผู้ฟ้องคดีจะต้องออกมาให้ถ้อยคำต่อจำศาล ซึ่งจะเป็นผู้จดถ้อยคำของโจทก์เสนอต่อลูกขุน เมื่อลูกขุนพิจารณาเห็นว่าคำฟ้องชอบที่จะได้รับไว้พิจารณาก็จะประทับฟ้องแล้วส่งให้กระทรวงเจ้าของเรื่อง ตระลาการจะเรียกจำเลยมาให้การแก้คดี และคุมตัวโจทก์จำเลยไว้แล้วทำการสืบพยานตามคำชี้สองสถานของลูกขุน เมื่อสืบพยานเสร็จ ตระลาการจะส่งสำนวนไปให้ลูกขุนทำการชี้ขาดตัดสินคดีว่าข้อเท็จจริงควรเชื่อเป็นประการใด แล้วส่งเรื่องต่อให้ผู้ปรับ เพื่อทำการปรับบทกฎหมาย หรือวางบทลงโทษต่อไป หากจะมีการอุทธรณ์หรือถวายฎีกาก็จะทำโดยการกล่าวโทษว่าตระลาการพิจารณาคดีไม่ชอบหรือลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ในการพิจารณาคดีในสมัยก่อนนั้น มีลักษณะคล้ายกับระบบไต่สวน โดยไม่มีการแยกอำนาจตุลาการ และอำนาจบริหารออกจากกัน ในหัวเมืองต่าง ๆ เจ้าเมืองจะทำหน้าที่เป็นทั้งผู้บริหารและตุลาการด้วย เมื่อจับโจรผู้ร้ายได้ ก็จะมีการคาดกันเพื่อให้ได้ความจริงกับผู้ร้าย โดยใช้วิธีพิจารณาตามจารีตนครบาล ซึ่งศาลใช้อำนาจเหม็นโจรให้ตอบคำถาม ตบปากคู่ความที่ไม่ตอบคำถาม และอาจขังผู้ที่ขัดหมายเรียกหรือผู้ที่ไม่รับสารภาพ การพิจารณาคดีของตระลาการจะมีการใช้วิธีพิสูจน์ 7 วิธีด้วยกัน คือ ถ่วงตะกั่ว สาบาน ลุยไฟ คำน้ำ ว่ายนํ้าข้ามฟาก และตามเทียน²³

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการปรับปรุงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมครั้งใหญ่ โดยระยะแรกได้มีการจัดส่งนักเรียนไทยไปศึกษากฎหมายที่ประเทศอังกฤษหลายคน เพราะอังกฤษเป็นประเทศที่มีการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเช่นเดียวกับประเทศไทย เมื่อนักเรียนไทยที่ไปศึกษากฎหมายที่ประเทศอังกฤษกลับมา จึงได้นำแนวความคิดกฎหมายคอม

²³ มรกต ศรีจรูณรัตน์, เรื่องเดิม, หน้า 8-9.

มอนลอว์ และระบบกล่าวหาของอังกฤษมาประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงกฎหมายและระบบการดำเนินคดีของประเทศไทย เช่น กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ซึ่งเป็นประมวลกฎหมายอาญาระบบแรกของประเทศไทย ก็แปลมาจากประมวลกฎหมายอาญาของอินเดีย ซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษในขณะนั้น โดยอังกฤษยกร่างให้ ประมวลกฎหมายอาญาระบบแรกของไทยจึงเป็นกฎหมายของอังกฤษที่ไทยแปลมาจากอินเดีย²⁴ พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 ก็เป็นกฎหมายลักษณะพยานของอังกฤษ นอกจากนี้ ระบบศาลก็ได้มีการปรับปรุงโดยมีการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น ตลอดจนพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 ก็เป็นหลักการของอังกฤษเป็นส่วนใหญ่

จึงเห็นได้ว่า แม้ประเทศไทยจะใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ แต่วิธีพิจารณาความได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอังกฤษ ทำให้มีการดำเนินคดีระบบกล่าวหาที่ฝังรากลึกในประเทศไทยมาเป็นระยะเวลานาน

ต่อมาได้มีการปฏิรูปกฎหมายอีกครั้ง โดยมีการยกร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ซึ่งประเทศไทยได้จ้างนักกฎหมายต่างประเทศมาดำเนินการให้ ซึ่งมีทั้งนักกฎหมายจากประเทศที่ระบบกล่าวหา และนักกฎหมายจากประเทศที่ใช้ระบบได้ส่วน ทั้งนี้เพื่อให้กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเป็นที่ยอมรับทั้งประเทศอังกฤษที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์และประเทศฝรั่งเศสที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ เนื่องจากทั้งสองประเทศในขณะนั้นมีอิทธิพลและมีอาณานิคมอย่างมาก

ดังนั้น เพื่อให้กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเป็นที่ยอมรับของทั้งสองประเทศที่มีระบบกฎหมายแตกต่างกันเป็นอย่างยิ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยจึงได้ผสมผสานกันทั้งระบบกล่าวหาของอังกฤษและระบบได้ส่วนของ

²⁴ สันติรักษ์ สัญพิบูลย์, แนวข้อสอบ วิชากฎหมายอาญาชั้นสูง เรื่อง การพิจารณาคดีระบบกล่าวหาและระบบได้ส่วนในกฎหมายไทย [Online], available URL: <http://masteroflaws4.blogspot.com.html>, 2553, (ธันวาคม, 29).

ฝรั่งเศส อันทำให้ระบบการดำเนินวิธีพิจารณาของไทยนั้น เป็นระบบผสมระหว่างระบบ
กล่าวหาและระบบไต่สวน

แต่เมื่อพิจารณาโครงสร้างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กฎหมาย-
ลักษณะพยาน และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศไทยโดยละเอียด
แล้ว จะเห็นว่ามิแนวนิยมใช้ระบบกล่าวหาเป็นหลัก²⁵ ไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาคดีโดย
เปิดเผยต่อหน้าจำเลยตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 172 ที่ว่า
“การพิจารณาและสืบพยานในศาล ให้กระทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย เว้นแต่บัญญัติไว้
เป็นอย่างอื่น” การไม่รับฟังพยานหลักฐานที่ได้มาโดยมิชอบ ตามมาตรา 226 ที่ว่า “พยาน-
วัตถุ พยานเอกสาร หรือพยานบุคคล ซึ่งน่าจะพิสูจน์ได้ว่าจำเลยมีผิดหรือบริสุทธิ์ ให้อ้าง
เป็นพยานหลักฐานได้ แต่ต้องเป็นพยานชนิดที่มีได้เกิดขึ้นจากการจงใจ มีคำมั่นสัญญา
ขู่เชี้ย หลอกลวงหรือโดยมิชอบประการอื่น และให้สืบตามบทบัญญัติแห่งประมวล-
กฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่นอันว่าด้วยการสืบพยาน” และมาตรา 226/1 บัญญัติว่า
“ในกรณีที่ความปรากฏแก่ศาลว่า พยานหลักฐานใดเป็นพยานหลักฐานที่เกิดขึ้นโดยชอบ
แต่ได้มาเนื่องจากการกระทำ โดยมิชอบ หรือเป็นพยานหลักฐานที่ได้มาโดยอาศัยข้อมูล
ที่เกิดขึ้นหรือได้มาโดยมิชอบ ห้ามมิให้ศาลรับฟังพยานหลักฐานนั้น เว้นแต่การรับฟัง
พยานหลักฐานนั้น จะเป็นประโยชน์ต่อการอำนวยความยุติธรรม มากกว่าผลเสียอันเกิด
จากผลกระทบต่อมาตรฐานของระบบงานยุติธรรมทางอาญา หรือสิทธิเสรีภาพพื้นฐาน
ของประชาชน” ตลอดจนการให้ภาระการพิสูจน์ตกเป็นของโจทก์ โดยโจทก์จะต้องนำ
สืบให้ศาลเห็นจนปราศจากข้อสงสัย ไม่เช่นนั้น ศาลจะยกฟ้อง เพราะตามมาตรา 227
บัญญัติว่า “ให้ศาลใช้ดุลพินิจวินิจฉัยชี้ขาดน้ำหนักพยานหลักฐานทั้งปวง อย่าพิพากษา
ลงโทษจนกว่าจะแน่ใจว่ามีการกระทำผิดจริงและจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดนั้น เมื่อมี
ความสงสัยตามสมควรว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้น
ให้จำเลย”

²⁵ กุลพล พลวัน, “การพิจารณาคดีระบบกล่าวหาและระบบไต่สวนในกฎหมาย-
ไทยที่มีผลกระทบต่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน,” วารสารศาลรัฐธรรมนูญ 5, 13
(มกราคม-เมษายน 2546): 36.

อย่างไรก็ดี ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยก็ได้กำหนดให้ศาลมีบทบาทในการค้นหาความจริงตามระบบไต่สวนไต่สวนไว้ด้วย ดังนี้

- 1) การให้ศาลมีอำนาจสืบพยานเพิ่มเติมโดยผลการในระหว่างพิจารณาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 228²⁶
- 2) การให้อำนาจศาลเป็นผู้สืบพยาน จะสืบในศาลหรือนอกศาลก็ได้ แล้วแต่เห็นควรตามลักษณะของพยาน ตามมาตรา 229
- 3) ในชั้นไต่สวนมูลฟ้อง มาตรา 171 ได้บัญญัติให้นำให้นำทนายผู้ทนายฟ้อง-การสอบสวนและการพิจารณาเว้นแต่มาตรา 175 มาบังคับแก่การไต่สวนมูลฟ้องโดยอนุโลม ดังนั้น ศาลซึ่งทำหน้าที่ไต่สวนมูลฟ้องจึงทำหน้าที่เหมือนพนักงานสอบสวนคือรวบรวมพยานหลักฐานต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองเพื่อประกอบการพิจารณาว่าคดีโจทก์มีมูลหรือไม่ ไม่ได้เพียงแค่ทำหน้าที่รับฟังพยานหลักฐานจากโจทก์หรือจำเลยเท่านั้น
- 4) ตามมาตรา 235 ซึ่งได้บัญญัติไว้ว่า ในระหว่างพิจารณาเมื่อเห็นสมควรศาลมีอำนาจถามโจทก์ จำเลย หรือพยานคนใดก็ได้

แต่ในทางปฏิบัติ ศาลกลับไม่ได้ใช้อำนาจที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาให้ไว้ตามระบบไต่สวนมาใช้ โดยปกติศาลจะวางตัวเป็นกลางไม่เข้าไปสอดแทรกถามพยานโดยไม่จำเป็นศาลจะไม่เรียกพยานมาสืบเอง ในคดีอาญาศาลอาจช่วยถามพยานให้จำเลย ศาลจะไม่ช่วยถามพยานโจทก์ให้จำเลยได้รับโทษ ถ้าโจทก์นำสืบไม่สิ้นสงสัยตามสมควรก็จะยกฟ้องและศาลถือเคร่งครัดว่าถ้าโจทก์ฟ้องเคลือบคลุมหรือซ่อนเร้นสืบของโจทก์แตกต่างไปจากคำฟ้องแล้ว ศาลจะยกฟ้องเสมอ โดยไม่คำนึงถึงว่าตามความเป็นจริงจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่ แม้ว่าหลักในเรื่องนี้จะผ่อนคลายเป็นตอนหลังที่ได้มีการแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 192 ก็ตาม วิธีปฏิบัติของศาลดังกล่าวมานั้นเป็นที่ยอมรับกันจนถือได้ว่าเป็นนิติประเพณี ผู้พิพากษาผู้ใดไม่ปฏิบัติตามแม้โดยกฎหมายจะมีอำนาจทำได้ ก็จะเป็นที่ครหาว่าไม่วางตัวเป็น

²⁶วิชัย วิจิตเสวี, “ระบบไต่สวนของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง,” วารสารศาลยุติธรรม 13, 1 (มกราคม-เมษายน 2552): 10-11.

กลาง²⁷ ประกอบกับในประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการ ข้อ 9 ได้กำหนดว่า “ผู้พิพากษาพึงระลึกว่าการนำพยานหลักฐานเข้าสืบและซักถามพยานควรเป็นหน้าที่ของ คู่ความและทนายความแต่ละฝ่ายที่จะกระทำ...” ด้วยเหตุนี้ แนวทางปฏิบัติของศาลไทย จึงมักจะวางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัด จะไม่เข้าไปแทรกแซงถามพยานโดยไม่จำเป็น ศาลอาจช่วยถามพยานให้จำเลยในกรณีที่จำเลยไม่มีทนายความต่อสู้คดี แต่จะไม่ช่วย ซักถามพยานโจทก์เพื่อให้จำเลยต้องรับโทษ²⁸ จึงเห็นได้ว่าในทางปฏิบัติการดำเนิน วิธีพิจารณาความอาญาจะเป็นระบบกล่าวหาส่วนใหญ่ ส่วนระบบไต่สวนที่กฎหมายให้อำนาจไว้นั้นยังไม่สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร อันก่อให้เกิดปัญหาตามมา กล่าวคือ การให้สิทธิแก่คู่ความสามารถดำเนินคดีอาญาได้อย่างกว้างขวางเท่าที่เห็นสมควรนั้น ก่อให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินคดีอาญาในศาล เนื่องจากทั้งสองฝ่ายต่างแสดงพยานหลักฐานได้เท่าที่ต้องการ ทนายความบางคนใช้กลอุบาย เพื่อให้พยานสับสนทำให้ได้ข้อเท็จจริงที่ผิดเพี้ยนไป ก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรม ในปัจจุบันจึงมีศาลที่กฎหมายบัญญัติให้ใช้ระบบไต่สวน เช่น ศาลแรงงาน ศาลปกครอง ศาลรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่กฎหมายกำหนดให้ใช้ระบบไต่สวนอย่างเต็มรูปแบบ ทั้งนี้ ก็เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินคดีอาญาทั่วไป อย่างไรก็ดี สิ่งใดที่ตึงเกินไปหรือหย่อนเกินไป ย่อมก่อให้เกิดผลเสีย การที่นำระบบไต่สวนมาใช้อย่างเต็มรูปแบบเป็นหลัก จึงเป็นการนำข้อเสียของระบบไต่สวนมาใช้ด้วย อันก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรมเช่นกัน ไม่ต่างจากการใช้ระบบกล่าวหาเป็นหลัก

2.4ภารกิจของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา คือ กฎหมายที่ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการ ค้นหาความจริงอันเกี่ยวกับการกระทำความผิด และการนำตัวผู้กระทำความผิดต่อ

²⁷ มรกต ศรีจรูณรัตน์, เรื่องเดิม, หน้า 8-9.

²⁸ อภิพร หิรัญบุรณะ, เรื่องเดิม, หน้า 21.

กฎหมายอาญามาดำเนินการพิจารณาและตัดสินลงโทษตามบทบัญญัติของกฎหมาย²⁹ หลักเกณฑ์ขั้นตอนต่าง ๆ ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ไม่ว่าจะเป็นการร้องทุกข์ กล่าวโทษ การสืบสวนสอบสวน การฟ้องร้อง การไต่สวนมูลฟ้อง การทำคำพิพากษา การอุทธรณ์ฎีกา หรือการบังคับคดีนั้น ก็ล้วนแต่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้การดำเนินการ ในขั้นตอนต่าง ๆ เป็นไปโดยเที่ยงธรรม บริสุทธิ์ ยุติธรรม³⁰ กฎหมายในยุคต่าง ๆ จึง พยายามที่จะวางบทบัญญัติไว้อย่างดีที่สุดเท่าที่จะคิดได้ ภายใต้หลักความเที่ยงตรง และ ยุติธรรมนั่นเอง

ภารกิจของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่ได้พัฒนามานี้ ทำให้ กระบวนการยุติธรรมในแต่ละขั้นตอนมีความเป็นเสรีนิยมมากขึ้นตามลำดับ ดังนั้น ในปัจจุบันกระบวนการยุติธรรมจึงไม่ได้เน้นเพียงนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ อย่างเดียว แต่มีภารกิจที่จะต้องคำนึงถึงหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่อาจ ถูกกระทบด้วยหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการดำเนินคดี และที่สำคัญนั้นสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา จะต้องได้รับการคุ้มครอง ดังหลักการที่ว่า บุคคลย่อมถูกสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าผู้นั้นเป็นผู้กระทำความผิด

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานั้น เป็นกฎหมายวิธีสบัญญัติของ ประเทศไทยซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาประมวลกฎหมาย ที่รัฐบาลไทยเร่งผลิตใช้ เพื่อริเริ่ม ขอยกเลิกบรรดาสนธิสัญญาที่ราชอาณาจักรสยามทำไว้กับต่างประเทศ อันมีผลให้สยาม ต้องเสียเปรียบในด้านสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและเอกราชทางการศาล³¹ คณะกรรมการ- ร่างได้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแห่งอัฟริกาใต้ (South African

²⁹ ณรงค์ ใจหาญ, หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2544), หน้า 19.

³⁰ สัญญา ธรรมศักดิ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2526), หน้า 1.

³¹ วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ประเทศไทย) [Online], available URL: <http://th.wikipedia.org/wiki>, 2553 (พฤศจิกายน, 17).

Code of Criminal Procedure) ซึ่งอยู่ใน รัฐบัญญัติฉบับที่ 51 ค.ศ. 1977 (Act 51 of 1977) ของประเทศอัฟริกาใต้ เป็นแม่แบบการร่างของสยาม เมื่อร่างเสร็จได้มีการประกาศใช้ในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 อันตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร์ จึงเห็นได้ว่า ประมวลกฎหมายอาญาฉบับแรกของประเทศไทยนั้น เร่งออกมาเพื่อที่จะให้ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ ทำให้ในบางบทมาตราไม่ได้รับการพิจารณาให้รอบคอบ จึงไม่สามารถใช้การได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้สิทธิของผู้กระทำความผิดที่ควรได้รับการคุ้มครองได้ถูกลิดรอนลงไป

อย่างไรก็ดี ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยได้มีการพัฒนาประสิทธิภาพในการนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ และการให้การคุ้มครองสิทธิของผู้กระทำความผิดอย่างต่อเนื่องมาตามยุคตามสมัยเช่นกัน โดยนับแต่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาใช้บังคับครั้งแรกใน พ.ศ. 2477 จวบจนถึงบัดนี้ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมแล้ว 32 ครั้ง ในครั้งล่าสุด พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 29) พ.ศ. 2551

ดังนั้น เมื่อย้อนมาคิดถึงเหตุผลในการปฏิรูปการเมืองเป็นต้นมา จนกระทั่งมาถึงรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน พ.ศ. 2550 จะสะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าหน้าที่อันสำคัญของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาทั้งระบบ ก็คือ การนำหลักการที่สำคัญในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนซึ่งรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศได้บัญญัติให้การรับรองคุ้มครองไว้มาถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด³² และเพื่อให้ขั้นตอนต่าง ๆ ดำเนินไปตามเจตนารมณ์แห่งรัฐธรรมนูญ จึงได้กำหนดให้มีกระบวนการตรวจสอบในขั้นตอนต่าง ๆ ตามกระบวนการพิจารณา ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการถ่วงดุล

³² กิตติพงษ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล, “การแก้ไขปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา: ก้าวสำคัญของการพัฒนากระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทย,” วารสารนิติศาสตร์ 39, 4 (ธันวาคม 2553): 41-42

อำนาจ³³ ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาต่าง ๆ ให้เป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย
นั่นเอง

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา จึงเป็นแม่บทใหญ่ของการดำเนิน-
คดีอาญาทั้งหลายในประเทศไทย ซึ่งจะใช้บังคับแก่บุคคลที่ถูกกล่าวหาและการดำเนิน-
คดีอาญาในทุกประเภทความผิด เว้นแต่จะมีบทบัญญัติของกฎหมายกำหนดไว้เป็นพิเศษ

จึงสรุปได้ว่า ภาระหน้าที่อันสำคัญของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ-
อาญาในปัจจุบัน มิใช่การมุ่งเน้นถึงประสิทธิภาพในการนำตัวผู้กระทำความผิดมา
ลงโทษแต่ประการเดียว แต่ต้องคำนึงถึงการมุ่งคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคล
ที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้บัญญัติรับรองไว้อีกด้วย

2.5 ระบบการดำเนินคดีอาญากับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองของประเทศไทย

ในปัจจุบันการดำเนินคดีอาญากับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองของประเทศไทย
ไม่ได้ใช้การดำเนินคดีอาญาตามขั้นตอนปกติ แต่มีการสร้างกระบวนการยุติธรรม
เฉพาะเพื่อดำเนินคดี ไม่ว่าจะเป็นการตั้งคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริต-
แห่งชาติซึ่งเป็นองค์กรอิสระ ทำหน้าที่เป็นผู้ทำการสอบสวนแทนพนักงานสอบสวนขึ้น
และการจัดตั้งศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยกระบวนการ
พิจารณาของศาลจะใช้ระบบไต่สวนอันต่างจากคดีปกติที่เป็นระบบกล่าวหา และ
ในการพิจารณาคดีจะมีองค์คณะผู้พิพากษาจำนวน 9 คน และเนื่องจากการดำเนินคดีอาญากับ
ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมาจากแนวคิดที่ว่า การป้องกันและปราบปรามการทุจริต
เป็นหน้าที่ของรัฐ การดำเนินคดีอาญากับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองจึงต้องอาศัย
ความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานในชั้นก่อนฟ้อง คือในชั้นไต่สวนของคณะกรรมการ-
ป.ป.ช. และในชั้นศาล ดังนั้น ในการดำเนินคดีอาญากับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง
ศาลจึงต้องยึดสำนวนของคณะกรรมการ ป.ป.ช. เป็นหลักในการพิจารณาคดีด้วย

³³ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล, การประเมินสถานภาพภายในองค์ความรู้เกี่ยวกับ
กระบวนการยุติธรรมทางอาญา (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,
2543), หน้า 47.

การดำเนินคดีอาญากับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้นจะเน้นความรวดเร็วและการนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษเป็นหลัก

2.5.1 แนวคิดในการดำเนินคดีอาญากับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

ในสมัยก่อนประเทศไทยได้ใช้กระบวนการยุติธรรมปกติ

ในการดำเนินคดีอาญากับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง กล่าวคือ พนักงานสอบสวนเป็นผู้สอบสวน เมื่อสอบสวนเสร็จก็ส่งสำนวนไปให้พนักงานอัยการฟ้องต่อศาลยุติธรรมปกติ ซึ่งกระบวนการยุติธรรมดังกล่าวไม่สามารถดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ปัญหาการทุจริตของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองยังมีต่อไปโดยไม่สามารถที่จะนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้เลย ทั้งนี้เพราะผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นผู้มีอิทธิพลต่อมาจึงได้เกิดแนวคิดที่จะแยกการดำเนินคดีอาญากับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ออกจากการดำเนินคดีอาญาปกติ ทั้งนี้ก็เพื่อให้กระบวนการยุติธรรมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นนั่นเอง

1) แนวความคิดในการจัดตั้งคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ การป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการของประเทศไทยมีมาแต่เนิ่นตั้งแต่สมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี สมัยรัตนโกสินทร์จนถึงยุคปัจจุบัน โดยจุดเริ่มต้นของยุคปัจจุบัน มีที่มาจากการตรากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและปราบปรามการทุจริต คือ กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. 2471 พระราชบัญญัติคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน พ.ศ. 2476 พระราชกฤษฎีกาวิธีพิจารณาโทษข้าราชการและพนักงานเทศบาลผู้กระทำความผิดหน้าที่หรือหย่อนความสามารถ พ.ศ. 2490 พระราชบัญญัติเรื่องราวร้องทุกข์ พ.ศ. 2492 ต่อมาในปี พ.ศ. 2494 ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการปฏิบัติราชการตามมติประชาชน(ก.ป.ช.) เพื่อรับเรื่องราวร้องทุกข์ และพัฒนามาเป็นกรมตรวจราชการแผ่นดิน ในปี พ.ศ. 2496 แต่ได้ถูกยกเลิกไปในปี พ.ศ. 2503 และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบเกี่ยวกับภาษีอากร (ก.ค.ภ.) ขึ้นตามพระราชบัญญัติตรวจสอบการปฏิบัติเกี่ยวกับภาษีอากรและรายได้อื่นของรัฐ พ.ศ. 2503

ภายหลังการปฏิวัติเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 ได้มีการปรับปรุงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการบริหาร

ลดการทำงานที่ซ้ำซ้อน โดยรวมงานของ ก.ต.ภ. สำนักงานคณะกรรมการเรื่องราว ร้องทุกข์ และงานของผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรีเข้าด้วยกันแล้วจัดตั้งเป็น สำนักงานคณะกรรมการตรวจและติดตามผลการปฏิบัติราชการ (ก.ต.ป.) ตามประกาศ ของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 314 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2515 มีนายกรัฐมนตรีเป็น ประธาน และกรรมการอื่นอีก 5 คนที่คณะรัฐมนตรีแต่งตั้ง กับเลขาธิการ ก.ต.ป. เป็นเลขาธิการ มีหน้าที่ตรวจและติดตามการปฏิบัติงานตามกฎหมาย ระเบียบ แบบแผน นโยบายของรัฐบาล รวมทั้งการสอบสวนเกี่ยวกับการทุจริตและประพฤติมิชอบ แต่เมื่อ เกิดเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตยในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นผลให้สำนักงาน- ก.ต.ป. ต้องถูกยุบเลิกไป เมื่อนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลได้มี เจตจำนงที่จะป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการให้ หมดสิ้นไปหรืออย่างน้อยก็ให้บรรเทาเบาบางลง จึงได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการ- ป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ (คณะกรรมการ- ป.ป.ป.) ขึ้น โดยอาศัยอำนาจตามความในข้อ 9 (6) แห่งประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 218 ลงวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2515 มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ แต่ไม่ทัน ได้เริ่มดำเนินการ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเสียก่อน หลังจากนั้นเมื่อได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้เป็น นายกรัฐมนตรีอีกครั้งจึงได้ปรับปรุงคณะกรรมการ ป.ป.ป. ใหม่ และเริ่มดำเนินงาน ตั้งแต่วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 หลังจากนั้นไม่นานก็ได้มีการประกาศใช้พระราช- บัญญัติป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ พ.ศ. 2518 และตราพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 216 ลงวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2515 (ฉบับที่ 10) พ.ศ. 2518 จัดตั้งสำนักงาน ป.ป.ป. สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรีชั้น 1 แม้ว่าการปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการ ป.ป.ป. นั้นจะได้ผลดีระดับหนึ่ง ก็ตาม แต่ยังไม่สามารถป้องกันและปราบปรามการทุจริตหรือคอร์รัปชันได้อย่างมี ประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตของผู้ดำรง- ตำแหน่งทางการเมืองหรือข้าราชการประจำระดับสูง ดังจะเห็นได้ว่ายังไม่เคยปรากฏว่า ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองคนใดถูก ป.ป.ป. สอบสวน และชี้ว่าเป็นผู้ทุจริตหรือ

ประพจน์มิชอบหรือร้ายพิศปกติแต่อย่างใด ประเด็นดังกล่าวนี้ ดร. บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ได้สรุปสาเหตุสำคัญของปัญหาดังกล่าวไว้ดังนี้

ประการแรก ความเป็นอิสระของคณะกรรมการ ป.ป.ป. และสำนักงานคณะกรรมการ ป.ป.ป. เนื่องจากอยู่ภายใต้การครอบงำของฝ่ายบริหาร ตามกฎหมายนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีเป็นผู้คัดเลือกประธานกรรมการและกรรมการ-ป.ป.ป. แล้วเสนอต่อพระมหากษัตริย์และเมื่อได้รับการแต่งตั้งแล้ว ประธานกรรมการและกรรมการ ป.ป.ป. จะมีวาระการดำรงตำแหน่งเพียง 2 ปี และดำรงตำแหน่งเกิน 2 วาระติดต่อกันไม่ได้ ดังนั้น กรรมการ ป.ป.ป. แต่ละคนจึงมีวาระการดำรงตำแหน่งค่อนข้างสั้น กล่าวคือเพียง 2 ปี การกำหนดระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งที่สั้นและระบบการแต่งตั้งดังกล่าวย่อมมีผลกระทบต่อการปฏิบัติหน้าที่ของกรรมการ ป.ป.ป. ทำให้กรรมการ ป.ป.ป. เกิดความเกรงใจที่จะตรวจสอบผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือข้าราชการระดับสูงที่จะมีส่วนในการเสนอชื่อหรือแต่งตั้งตนเป็นกรรมการ

นอกจากนั้น ข้าราชการในสำนักงานคณะกรรมการ ป.ป.ป. ยังขาดความเป็นอิสระเนื่องจากข้าราชการดังกล่าวมีฐานะเป็นข้าราชการพลเรือนสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นฝ่ายบริหาร

ประการที่สอง กระบวนการสืบสวน สอบสวนการทุจริตและวินิจัยความผิดของข้าราชการทุกระดับนั้นใช้กระบวนการเดียวกัน โดยไม่คำนึงถึงสถานะอิทธิพล และอำนาจของผู้ถูกสอบสวน ทำให้การสืบสวนและสอบสวนไม่มีประสิทธิภาพ

ประการที่สาม กฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพจน์มิชอบในวงราชการเองก็ไม่เหมาะสมและมีช่องว่างอยู่หลายประการ เช่น คณะกรรมการ ป.ป.ป. จะสอบสวนความผิดของข้าราชการและผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่พ้นจากตำแหน่งไปเกิน 1 ปีไม่ได้ และมาตรการให้เจ้าหน้าที่ของรัฐยื่นบัญชีแสดงสินทรัพย์และหนี้สินเพื่อใช้ประกอบการตรวจสอบความร้ายพิศปกติของเจ้าหน้าที่ของรัฐ กฎหมายก็ไม่ได้กำหนดให้คณะกรรมการ ป.ป.ป. ต้องตรวจสอบว่าบัญชีดังกล่าวถูกต้องแท้จริงหรือไม่ เป็นต้น

จากปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของคณะกรรมการ ป.ป.ป. ข้างต้น ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 จึงได้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ” (คณะกรรมการ ป.ป.ช.) ที่เป็นองค์กรอิสระขึ้นมาทำหน้าที่ แทน “คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ” (คณะกรรมการ ป.ป.ป.) โดยในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2542 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542 ยังผลให้คณะกรรมการ ป.ป.ป. ถูกยกเลิกไป

อย่างไรก็ดี เนื่องจากพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542 กำหนดให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. มีอำนาจไต่สวนและตรวจสอบผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง รวมทั้งเจ้าหน้าที่รัฐในทุกตำแหน่งทุกระดับ ซึ่งในการไต่สวนนั้น คณะกรรมการ ป.ป.ช. จะต้องเข้าร่วมการไต่สวนด้วยในทุกคดี แต่คณะกรรมการ ป.ป.ช. มีเพียง 9 คนเท่านั้น ทำให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. ไม่สามารถไต่สวนได้ทัน จึงเกิดการค้างคั่งของปริมาณงานคดีเป็นจำนวนมาก และส่งผลให้การทำงานของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

ต่อมาภายหลังมีรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2550 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ได้มีการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตมากยิ่งขึ้น จากที่จะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องเท่านั้นมาร้องต่อคณะกรรมการ ป.ป.ช. จึงจะสามารถดำเนินการไต่สวนได้ โดยแก้ไขเปลี่ยนแปลงว่าแม้จะไม่มีเสียหายก็สามารถกล่าวหาต่อคณะกรรมการ ป.ป.ช. ได้ หรือหากกรณีคณะกรรมการ ป.ป.ช. มีเหตุอันควรสงสัยเองก็สามารถดำเนินการไต่สวนได้ นอกจากนี้ ยังได้มีการออกพระราชบัญญัติมาตรการของฝ่ายบริหารในการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2551 เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระงานคดีของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ทำให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. มีหน้าที่ไต่สวนเจ้าหน้าที่รัฐตั้งแต่ระดับผู้อำนวยการกองขึ้นไปเท่านั้น

จึงเห็นได้ว่า ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันได้มีการพยายามที่จะแก้ไขปัญหาการทุจริต และพยายามที่จะนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ จึงได้เกิดการพัฒนากฎหมายมาเรื่อย ๆ จนกลายมาเป็นคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ หรือคณะกรรมการ ป.ป.ช. ในปัจจุบัน

2) แนวความคิดในการบัญญัติเรื่องศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองไว้ในรัฐธรรมนูญ

ในประเทศประชาธิปไตยซึ่งมีฝ่ายบริหารทำหน้าที่บริหารประเทศนั้น จะเห็นได้ว่าฝ่ายบริหารจะมีอำนาจมาก การให้อำนาจฝ่ายบริหารเช่นนั้นก็เพื่อให้ฝ่ายบริหารสามารถทำหน้าที่ในการบริหารประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากอำนาจดังกล่าวของฝ่ายบริหารจึงมีความจำเป็นต้องควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของฝ่ายบริหารให้อยู่ในกรอบของกฎหมายและขอบเขตอำนาจหน้าที่ของตน โดยเฉพาะการควบคุมการใช้อำนาจของผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูงทางการเมืองในฝ่ายบริหาร เนื่องจากเป็นผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ 2 อย่างในเวลาเดียวกัน คือ อำนาจหน้าที่ในฐานะที่เป็นรัฐบาลที่จะกำหนดนโยบายในการบริหารประเทศ และอำนาจหน้าที่ในฐานะที่เป็นฝ่ายปกครองที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามกฎหมายและนโยบายที่รัฐบาลได้กำหนดไว้ แต่รัฐธรรมนูญฉบับที่ผ่าน ๆ มา ก็มิได้สร้างระบบการตรวจสอบหรือการควบคุมการใช้อำนาจของฝ่ายบริหารไว้ จึงทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบของนักการเมือง หรือปัญหาเกี่ยวกับการทุจริตคอร์รัปชันจำนวนมาก ปัญหาดังกล่าวมีผลมาจากกระบวนการตรวจสอบการทุจริตของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในประเทศไทยยังเป็นระบบที่ไม่สมบูรณ์ ทำให้การตรวจสอบการทุจริตของผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูงมักไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรหรือมีปัญหาในเรื่องความเป็นธรรมอย่างมาก

ผู้ร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 จึงได้เล็งเห็นถึงปัญหาดังกล่าว

ในการยกร่างรัฐธรรมนูญคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญเสนอให้มี “คณะตุลาการคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง” ขึ้น เพื่อพิจารณาคดีของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยให้เหตุผลว่า หากดำเนินคดีกับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเหมือนบุคคลธรรมดาโดยเริ่มตั้งแต่ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา อาจมีปัญหา 2 เรื่อง กล่าวคือ

(1) ระยะเวลาในการดำเนินคดี หากล่าช้าอาจเสียหายแก่การเมืองและประเทศ

(2) ปัจจัยทางการเมือง โดยปกติผู้พิพากษาศาลยุติธรรมใช้วิธีตัดสินด้วยกระบวนการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้กระทำไม่ผิด และต้องมีพยานบุคคลและเอกสาร

ที่เอาผิดผู้กระทำได้ ซึ่งต่างจากบางประเทศศาลต้องลงไปค้นหาความจริงด้วย ไม่ใช่รอคู่ความนำพยานมาสืบ

แต่ในขั้นตอนการพิจารณาของคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ คณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญได้เสนอให้ “ศาลฎีกาแผนกคดีอาญา” พิจารณาคดีดังกล่าวแทน “คณะตุลาการคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง” เพื่อให้การพิจารณาพิพากษาคดีบุคคลที่เป็นนักการเมือง และไม่ใช่ นักการเมืองมีมาตรฐานเดียวกัน ซึ่งที่ประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญพิจารณาแล้วเห็นชอบตามที่คณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญเสนอ จากเหตุผลข้างต้น รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 จึงได้กำหนดให้การดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นหน้าที่ของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและยังได้กำหนดให้มีกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นพิเศษแยกจากวิธีพิจารณาคดีอาญาทั่ว ๆ ไป โดยมุ่งหวังที่จะให้การพิจารณาคดีอาญาทางการเมืองเป็นไปโดยปราศจากการแทรกแซงจากอำนาจทางการเมืองและเพื่อให้ผู้พิพากษาที่พิจารณาคดีมีอิสระและมีหลักประกันในการพิจารณาคดี

สำหรับโทษในคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้น สามารถแยกประเภทได้ ดังนี้

1) โทษต่อชีวิต นั่นก็คือ โทษประหารชีวิต เช่นในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 148 ที่บัญญัติว่า “ผู้ใดเป็นเจ้าพนักงาน ใช้อำนาจในตำแหน่งโดยมิชอบ ข่มขืนใจหรือจู่ใจเพื่อให้บุคคลใดมอบให้หรือหามาให้ซึ่งทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใดแก่ตนเองหรือผู้อื่น ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ห้าปีถึงยี่สิบปี หรือจำคุกตลอดชีวิต และปรับตั้งแต่สองพันบาทถึงสี่หมื่นบาท หรือประหารชีวิต”

2) โทษต่อเสรีภาพในร่างกาย ซึ่งได้แก่ โทษจำคุก และกักขัง

3) โทษต่อทรัพย์สิน อันได้แก่ การปรับ และการริบทรัพย์สินนั่นเอง

2.5.2 หลักการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในประเทศไทย

ในการดำเนินคดีอาญาทั่วไป หากจะกล่าวอย่างกว้าง ๆ แล้ว รัฐซึ่งมีหน้าที่ในการดำเนินคดี มีข้อพึงระมัดระวังในการดำเนินคดี 2 ประการ คือ ประการแรก ต้องระมัดระวังมิให้ความยุติธรรมที่ผิดพลาดเกิดขึ้น ประการที่สอง ต้องระมัดระวังมิให้การดำเนินคดีอาญาก่อความเดือดร้อนแก่ผู้ถูกกล่าวหาเกิดความจำเป็น ซึ่งข้อควรระมัดระวัง 2 ประการนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นแนวความคิดพื้นฐานของการบัญญัติกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา³⁴ ซึ่งต้องนำมาใช้กับการพิจารณาศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองด้วย เนื่องจากเป็นวิธีพิจารณาคดีอาญาเช่นกัน อย่างไรก็ตาม แนวคิด 2 ประการดังกล่าวนี้ ในวิธีพิจารณาความอาญาของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ซึ่งผู้เขียนจะทำการวิเคราะห์ในบทต่อไป ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นแผนกพิเศษที่จัดตั้งขึ้นสำหรับดำเนินคดีกับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองโดยเฉพาะ ซึ่งเป็นการนำต้นแบบมาจากฝรั่งเศส³⁵ และตามระบบการพิจารณาคดีของศาลฎีกาแผนกอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในปัจจุบัน ยังเป็นการนำระบบไต่สวนในชั้นของพนักงานสอบสวนในคดีปกติมาใช้อีกด้วย หลักในการดำเนินคดีอาญาในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง มีดังนี้

1) หลักการดำเนินคดีต้องเป็นระบบไต่สวน ในการดำเนินคดีอาญาของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้นมีรูปแบบการดำเนินการที่อาศัยหลักความร่วมมือกันขององค์กรที่เกี่ยวข้องในกระบวนการดำเนินคดี ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการ ป.ป.ช. อัยการสูงสุดและศาล โดยวิธีพิจารณาคดีของศาลเป็นระบบ

³⁴ ทัศนิต ฅ นคร, “กระบวนการยุติธรรมกับปัญหาความโปร่งใส และระบบการตรวจสอบแนวทางในรัฐธรรมนูญใหม่,” บทบัณฑิตย 54, 4 (ธันวาคม 2541): 50.

³⁵ บวรศักดิ์ อุวรรณ โณ, ระบบการตรวจสอบทุจริตของผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูง (Impeachment) (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย, 2538), หน้า 66-67.

ไต่สวนข้อเท็จจริงโดยยึดถือสำนวนของคณะกรรมการ ป.ป.ช. เป็นหลักในการพิจารณาพิพากษาคดี การดำเนินกระบวนการวิธีพิจารณาที่เป็นระบบไต่สวน (Inquisitorial System) ในระบบกฎหมายชีวิตลอร์นเป็นการพิจารณาคดี 2 ฝ่าย คือ ผู้ไต่สวน และผู้ถูกไต่สวนเท่านั้น และการไต่สวนมิใช่มุ่งแต่เพียงเอาผิดอย่างเดียวแต่กระทำเพื่อค้นหาความจริงเป็นสำคัญ และจะไม่เหมือนในศาลยุติธรรมทั่วไปการพิจารณา 3 ฝ่าย คือ โจทก์ จำเลย และศาลที่ทำหน้าที่แต่เพียงตัดสินคดีอย่างเดียว โดยจะมีลักษณะเป็นการต่อสู้แข่งขันกันระหว่างคู่ความในคดี (Competition Doctrine) อย่างในระบบคอมมอนลอว์ แต่ในระบบนี้เรียกได้ว่า เป็นระบบการไต่สวนระหว่างจำเลยกับศาลเท่านั้น โจทก์แทบจะไม่มีบทบาทในการไต่สวนเลย ซึ่งอาจถือได้ว่าศาลกับจำเลยเป็นคู่ความกันโดยตรง

เมื่อนำระบบการพิจารณาคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมาเปรียบเทียบกับระบบการพิจารณาคดีของศาลรัฐธรรมนูญที่เป็นระบบไต่สวนนั้น จะเห็นได้ว่า ตามข้อกำหนดศาลรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาและการทำคำวินิจฉัย พ.ศ. 2550

ข้อ 6 กำหนดว่า “วิธีพิจารณาตามที่กำหนดในข้อกำหนดนี้ให้ใช้ระบบไต่สวน”

ข้อ 38 กำหนดว่า “การไต่สวนพยานบุคคลหรือพยานผู้เชี่ยวชาญ ให้ศาลกำหนดและกระทำเท่าที่จำเป็น

การไต่สวนพยานบุคคลหรือพยานผู้เชี่ยวชาญ ให้ศาลสอบถามพยานบุคคลหรือพยานผู้เชี่ยวชาญเอง ก่อนทำการไต่สวนให้ศาลแจ้งให้พยานทราบถึงประเด็นและข้อเท็จจริงที่จะทำการไต่สวนแล้วให้พยานเบิกความในข้อนั้น โดยวิธีแถลงด้วยตนเองหรือตอบคำถามของศาล

เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม ศาลอาจอนุญาตให้คู่กรณีซักถามพยานเพิ่มเติมตามประเด็นและข้อเท็จจริงที่ศาลกำหนดไว้ก็ได้ โดยให้ฝ่ายที่อ้างพยานเป็นผู้ซักถามก่อน”

เป็นการกำหนดบทบาทให้ศาลนั้นเป็นผู้มีหน้าที่ในการค้นหาความจริง ส่วนคู่ความนั้นแทบจะไม่มีบทบาทใด ๆ เลย อีกทั้งยังมี ข้อ 37 ซึ่งกำหนดให้ศาลสามารถตัดสินไปเองเลยโดยไม่ต้องมีการไต่สวนก็ได้ หรือในการไต่สวนของศาล หาก

ศาลเห็นว่าคดีไคมีข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานเพียงพอที่จะพิจารณาวินิจฉัยได้ ศาลจะงดการไต่สวนก็ได้ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการพิจารณาคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง แม้จะไม่มีตัวบทกฎหมายบัญญัติไว้ชัดเจนเลยว่าเป็นระบบไต่สวน แต่เมื่อนำพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2552 มาพิจารณา สามารถเห็นได้ว่าใช้ระบบการพิจารณาเช่นเดียวกับศาลรัฐธรรมนูญ โดยศาลเป็นผู้มีอำนาจไต่สวนด้วยตนเองเหมือนกัน ดังเช่นความในมาตรา 31 ซึ่งบัญญัติว่า “ในการไต่สวน ให้องค์คณะผู้พิพากษาสอบถามพยานบุคคลเอง โดยการแจ้งให้พยานทราบประเด็นและข้อเท็จจริง ซึ่งจะทำให้การไต่สวน แล้วให้พยานเบิกความในข้อนั้น โดยวิธีแถลงด้วยตนเองหรือตอบคำถามศาล แล้วจึงให้โจทก์จำเลยถามเพิ่มเติมต่อไป”

นอกจากนี้ หากพิจารณาจากขั้นตอนในการดำเนินคดีอาญาไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนชั้นก่อนฟ้อง หรือขั้นตอนในการสอบสวนและการฟ้องร้อง ซึ่งกระทำโดยคณะกรรมการ ป.ป.ช. และอัยการสูงสุดและขั้นตอนในการพิจารณาพิพากษาคดี (Trial Stage) ของศาลดังกล่าวจะพบว่า มีลักษณะของการดำเนินคดีโดยรัฐและทุกขั้นตอนกระทำไปเพื่อค้นหาความจริง และศาลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการแสวงหาข้อเท็จจริง อันเป็นลักษณะสำคัญของระบบไต่สวน ดังนั้น เราจึงเรียกได้ว่า ระบบการพิจารณาคดีของศาลฎีกาแผนกผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้นเป็นระบบไต่สวนนั่นเอง

สำหรับลักษณะและประเภทของคดีการดำเนินคดีอาญาในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่ได้ทำการศึกษามานั้น เป็นการดำเนินคดีในลักษณะที่เป็นคดีแพ่งและคดีอาญาในศาลเดียวกัน โดยแยกกระบวนการในการถอดถอนหรือที่เรียกว่า ระบบอิมพิชเมนต์ (Impeachment) ไปดำเนินการต่างหากซึ่งแม้จะมีการดำเนินการไต่สวนข้อเท็จจริงโดยคณะกรรมการ ป.ป.ช. เช่นเดียวกันก็ตามแต่มีวัตถุประสงค์ต่างกัน โดยสิ้นเชิงเพราะการถอดถอนเป็นอำนาจของวุฒิสภา และผลของการถอดถอนก็ต่างกับผลของการดำเนินคดีอาญา ในส่วนของการพิจารณาคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้นมีการดำเนินคดี 2 ลักษณะ กล่าวคือ เป็นการร้องขอให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดิน ด้วยเหตุร้ายวร้ายผิดปกติ หรือมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้นผิดปกติ และการดำเนินคดีอาญา

นอกจากนี้ การดำเนินการทั้ง 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนในการไต่สวน และฟ้องร้อง (Pre-Trial Stage) ซึ่งกระทำโดยคณะกรรมการ ป.ป.ช. และอัยการสูงสุด และขั้นตอนในการพิจารณาพิพากษาคดี (Trial Stage) ของศาลจะต้องคำนึงถึงหลัก Audi Alteram Partem หรือหลักการที่จะต้องฟังความทุกฝ่ายโดยในส่วนของการไต่สวนของคณะกรรมการ ป.ป.ช. นั้น จะต้องทำการรวบรวมพยานและหลักฐานทั้งที่เป็นผลร้ายและดีต่อผู้ถูกกล่าวหา ทุกชนิดเพื่อประโยชน์ในการตัดสินคดี และตามระเบียบในการไต่สวนก็เปิดโอกาสให้รับฟังคำชี้แจงแก้ข้อกล่าวหาได้อย่างกว้างขวางอีกด้วย สำหรับในการพิจารณาพิพากษาของศาลก็ต้องยึดถือหลักการที่กล่าวมานี้เช่นเดียวกัน

2) หลักการดำเนินคดีด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรม การดำเนินคดีกับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้นจะต้องกระทำด้วยความรวดเร็วทุกขั้นตอน ทั้งนี้เพราะการดำเนินคดีอาญาย่อมกระทบถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคล แม้การกระทำความผิดอาญาเป็นการกระทำต่อสังคมโดยรวมก็ตาม แต่ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดก็ต้องคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคลในฐานะที่เขาเป็นส่วนหนึ่งในสังคมด้วย³⁶ เพื่อให้ผู้กระทำผิดถูกลงโทษโดยเร็ว และผู้บริสุทธิ์ก็จะได้รับปล่อยตัวโดยเร็วเช่นกัน³⁷ ในการดำเนินการเพื่อจะฟ้องคดีภายหลังจากที่คณะกรรมการ ป.ป.ช. มีมติว่าข้อกล่าวหา มีมูลผู้ถูกกล่าวหาในส่วนของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้นจะต้องยุติการปฏิบัติหน้าที่ในทางราชการโดยทันทีจนกว่าศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองจะมีคำพิพากษา³⁸ จะเห็นได้ว่าแม้จะยังไม่ตกอยู่ในฐานะจำเลยในคดีอาญาและยังไม่มี การตัดสินคดีโดยศาลแต่ผลของมติคณะกรรมการ ป.ป.ช. ดังกล่าวส่งผลให้ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในฐานะผู้ถูกกล่าวหาหม่อมองและส่งผลกระทบต่อการปฏิบัติ

³⁶ คณิต ฅ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับพิเศษเกียรตินายุทธราชการ), พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2540), หน้า 14.

³⁷ กชวรรณ จันทร์ณร, “การดำเนินคดีอาญากับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 118.

³⁸ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542, มาตรา 55.

หน้าที่โดยตรงกฎหมายจึงกำหนดระยะเวลาให้องค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินการโดยเร็วภายในกรอบระยะเวลา เช่น เมื่อคณะกรรมการ ป.ป.ช. มีมติว่าข้อกล่าวหาว่ามีมูล ก็จะต้องรีบดำเนินการส่งเรื่องให้อัยการสูงสุด โดยเร็ว คือ ภายใน 14 วันนับแต่วันมีมติว่ามีมูล³⁹ และอัยการสูงสุดต้องดำเนินการฟ้องคดีภายใน 30 วันนับแต่วันได้รับเรื่อง เว้นแต่อัยการสูงสุดมีความเห็นว่าเรื่องที่ส่งมานั้นมีข้อไม่สมบูรณ์ ก็ต้องแจ้งให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. ทราบและดำเนินการภายในกำหนดเวลาเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ นอกจากเพื่อความรวดเร็วแล้วยังคำนึงถึงความยุติธรรมที่ผู้ถูกกล่าวหาพึงต้องได้รับโดยเร็วอีกด้วย ในขณะที่ในการพิจารณาของศาลก็ต้องทำการไต่สวนพยานหลักฐานต่อเนื่องติดต่อกันไปทุกวันจนกว่าจะเสร็จสิ้นการพิจารณาคดี เว้นแต่จะมีเหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอื่นอันมีอาจก้าวล่วงได้ ตามหลักการพิจารณาคดีด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรม (The Speedy and Fair Trial of Criminal Principles) พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542 มาตรา 19 บัญญัติว่า “ให้ศาลดำเนินกระบวนการพิจารณาไต่สวนพยานหลักฐานต่อเนื่องติดต่อกันไปทุกวันทำการจนกว่าจะเสร็จการพิจารณา เว้นแต่จะมีเหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอื่นอันมีอาจก้าวล่วงได้”

3) หลักการฟ้องคดีโดยรัฐ ในการดำเนินคดีในศาลฎีกาดังกล่าว บิดหลักการฟ้องคดีโดยรัฐ (Public Prosecution) โดย อัยการสูงสุด หรือคณะกรรมการ ป.ป.ช. จะเป็นผู้มีอำนาจในการฟ้องคดี ดังปรากฏในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง มาตรา 23 บัญญัติว่า “ผู้มีอำนาจฟ้องคดีอาญาตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้ ได้แก่

(1) อัยการสูงสุด

(2) คณะกรรมการ ป.ป.ช. ในการปฏิบัติตามมาตรา 11”

ทั้งนี้ เนื่องจากการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาส่วนใหญ่ ข้อหาหรือฐานความผิดที่กล่าวหาผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองส่วนใหญ่เป็นความผิด

³⁹ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 10.

อาณาแผ่นดิน ซึ่งโดยทั่วไปเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะดำเนินการอยู่แล้วอันแตกต่างจากการฟ้องคดีตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยในปัจจุบันที่ยอมให้เอกชนผู้เสียหายสามารถยื่นฟ้องคดีเองได้

3. หลักความเสมอภาค

หลักความเสมอภาคถือว่าเป็นหลักพื้นฐานของศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ย่อมได้รับการรับรองและคุ้มครองจากกฎหมายอย่างเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ โดยไม่ต้องคำนึงถึงคุณสมบัติอื่น ๆ กล่าวคือ เป็นหลักที่ถือว่าทุกคนที่เกิดมาจะมี ความเท่าเทียมกันในฐานะการเป็นประชากรของรัฐ ได้แก่ มีสิทธิเสรีภาพ มีหน้าที่เสมอภาคกัน ไม่มีการแบ่งชนชั้นหรือการเลือกปฏิบัติ ควรดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่ข่มเหงรังแกคนที่อ่อนแอหรือยากจนกว่า อีกทั้งยังถือได้ว่าหลักความเสมอภาคนี้เป็นหลักที่ควบคุมมิให้รัฐใช้อำนาจของตนตามอำเภอใจ โดยการใช้อำนาจของรัฐแก่กลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่ง รัฐต้องสามารถอธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดรัฐจึงกระทำการ อันก่อให้เกิดผลกระทบ หรือเป็นการให้ประโยชน์แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้น โดยเฉพาะ หากการให้เหตุผลไม่อาจรับฟังได้ แสดงว่าการใช้อำนาจของรัฐนั้นเป็นไปตามอำเภอใจ ดังนั้นหลักความเสมอภาคจึงเป็นหลักสำคัญในการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนและสามารถนำมาตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการได้

สำหรับประเทศไทยนั้น ได้มีการบัญญัติหลักความเสมอภาคไว้ใน มาตรา 30 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน

ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่อง ถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของ บุคคลฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือ ความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้”

4. หลักการทบทวนคำพิพากษา

การทบทวนคำพิพากษา เป็นกระบวนการพิจารณาตรวจสอบคำพิพากษาของศาลชั้นต้น โดยศาลชั้นสูง เพื่อตรวจสอบทบทวนแก้ไขข้อผิดพลาดบกพร่องที่อาจปรากฏในคำพิพากษาศาลชั้นต้น ตามความมุ่งหมายว่าคำพิพากษาจะต้องมีความถูกต้อง⁴⁰ สมบูรณ์ เพราะความผิดพลาดในกระบวนการยุติธรรมนั้นย่อมเกิดขึ้นได้

แนวความคิดในการแก้ไขทบทวนคำพิพากษาคืออาญา จึงเป็นแนวความคิดที่มุ่งคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของคู่ความ โดยเปิดโอกาสให้คู่ความสามารถใช้สิทธิโต้แย้งคำพิพากษาเพื่อให้มีการแก้ไขความบกพร่องไม่ถูกต้องของคำพิพากษาซึ่งเกิดขึ้นจากการพิจารณาคดี ส่วนการจะแก้ไขด้วยกระบวนการอย่างไรนั้นย่อมเป็นไปตามกฎหมายของแต่ละประเทศ อย่างไรก็ดี เมื่อแยกลักษณะของการแก้ไขทบทวนคำพิพากษาจะสามารถแยกการขอแก้ไขทบทวนได้ 3 ประเภทตามเนื้อหา กล่าวคือ⁴¹

- 1) การแก้ไขทบทวนคำพิพากษาในปัญหาข้อเท็จจริง
- 2) การแก้ไขทบทวนคำพิพากษาในปัญหาข้อกฎหมาย
- 3) การอุทธรณ์คำสั่งระหว่างการพิจารณา

เมื่อพิจารณาช่วงเวลาในการขอแก้ไขทบทวนคำพิพากษาแล้ว สามารถแยกการขอแก้ไขทบทวนคำพิพากษาได้เป็น 2 ขั้นตอน กล่าวคือ

1) การแก้ไขคำพิพากษาก่อนคดีจะถึงที่สุด วิธีนี้เป็นการแก้ไขคำพิพากษาในขณะที่ยังไม่ถือว่ามีความผิดที่ไม่อาจแก้ไขได้โดยกระบวนการศาล กล่าวคือ เป็นการขอแก้ไขทบทวนคำพิพากษาก่อนคดีถึงที่สุดนั่นเอง ซึ่งเราจะเรียกกันว่า การอุทธรณ์ หรือฎีกา

2) การแก้ไขคำพิพากษายหลังที่คดีถึงที่สุดแล้ว โดยทั่วไปกระบวนการพิจารณาของศาลประกอบด้วยโครงสร้าง 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นแบบพิชิต และส่วนที่เป็น

⁴⁰ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล, ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับ-
อ้างอิง), พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2542), หน้า 72.

⁴¹ เกียรติศักดิ์ พุฒพันธุ์, เรื่องเดิม, หน้า 18.

เนื้อหา กล่าวคือ เมื่อศาลมีคำพิพากษาออกมาแล้ว คำพิพากษาย่อมมีความเด็ดขาดไม่อาจโต้แย้งได้ ในส่วนที่เป็นแบบพิธีคือการกำหนดให้มีระยะเวลาการขึ้นอุทธรณ์และระยะเวลาดังกล่าวได้ผ่านพ้นไปแล้ว โดยถือว่าคู่ความไม่ประสงค์ที่จะโต้แย้งคำพิพากษา และในส่วนของเนื้อหาถือว่า คำพิพากษานั้นถูกต้องตรงกับความจริงที่สุด เมื่อคำพิพากษาลงถึงที่สุดจึงไม่อาจที่จะอุทธรณ์ต่อไปนี้ อย่างไรก็ดี ในบางกรณีอาจมีข้อยกเว้น เพราะความไม่ถูกต้องของคำตัดสินที่เพิ่งจะปรากฏภายหลังเมื่อคำพิพากษาถึงที่สุดแล้ว จึงต้องมีการแก้ไขด้วยวิธีการอื่น เช่น การรื้อฟื้นคดีขึ้นพิจารณาใหม่เป็นต้น

จึงเห็นได้ว่า จุดประสงค์ของการให้มาตรการแก้ไขทบทวนคำพิพากษานั้น ก็เพื่อประโยชน์ ดังนี้

- 1) เพื่อป้องกันแก้ไขข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินกระบวนการพิจารณาของศาล
- 2) เพื่อเป็นการตรวจสอบถ่วงดุลในองค์กรศาล และเป็นการตรวจสอบความถูกต้องชอบธรรม
- 3) เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของคู่ความในการที่จะได้รับการทบทวนคำพิพากษาอีกครั้ง

5. หลักประกันการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา

สิทธิมนุษยชน คือ สิทธิของมนุษย์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ สำคัญสำคัญของแนวคิดในเรื่องสิทธิตามธรรมชาติจึงอยู่ที่ มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาเท่าเทียมกัน และมีสิทธิบางประการที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย สิทธิดังกล่าว ได้แก่ สิทธิในชีวิต เสรีภาพในร่างกายและความเสมอภาค⁴² ซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่อาจสละกันได้ และใครจะล่วงละเมิด

⁴² มนชนก, พรหมดวง, “การละเมิดสิทธิของผู้ต้องหาโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐในการแถลงข่าวผลการจับกุม,” (การศึกษานิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2552), หน้า 13.

มิได้ หากมีการล่วงละเมิดก็อาจก่อให้เกิดอันตราย และย่อมกระทบกระเทือนต่อสภาพความเป็นมนุษย์⁴³

ผู้กระทำความผิดทางอาญา ก็ถือว่าเป็นมนุษย์คนหนึ่ง ซึ่งเมื่อเข้าสู่ขั้นตอนการดำเนินคดีทางอาญาแล้วจะเป็นบุคคลที่ได้รับผลกระทบของการดำเนินคดีมากที่สุด ดังนั้น ในนานาประเทศและในพันธกรณีระหว่างประเทศ จึงได้มีการรับรองสิทธิของผู้กระทำความผิดไว้ การดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดอาญาจึงมีแนวปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานสากล ตามที่ปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง โดยมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญา คือ บุคคลซึ่งถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญา มีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะมีการพิสูจน์ว่ามีความผิดตามกฎหมายอย่างเป็นธรรมและเปิดเผยในศาลซึ่งเป็นอิสระและไร้อคติ และการพิจารณาคดีอาญานุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิที่จะได้รับหลักประกันขั้นต่ำอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันในเรื่องต่าง ๆ เช่น มีสิทธิที่จะมีเวลาและได้รับความสะดวกเพียงพอในการสู้คดี สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาโดยปราศจากการชักจูงอย่างไม่เป็นธรรม สิทธิที่จะอุทธรณ์การลงโทษ และคำพิพากษาต่อศาลสูงให้พิจารณาทบทวนอีกครั้งตามกฎหมาย เป็นต้น

5.1 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

ในปี ค.ศ. 1947 คณะกรรมการว่าด้วยรากฐานทางทฤษฎีสิทธิมนุษยชน (A Committee on the theoretical Bases of Human Rights) ขององค์การด้านการศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้มีหนังสือสอบถามความเห็นเกี่ยวกับปัญหาทางทฤษฎีสิทธิมนุษยชนไปยังมหาตมคานธี (Gandhi) ฮักลีย์ (Aldus Huxley) มิแตง (Jacques Mauritian) และลาลสกี (Harold J. Laski) หนังสือตอบกลับดังกล่าวได้เน้นรากฐานทางทฤษฎีสิทธิมนุษยชนที่มีความศรัทธาเชื่อมั่นใน

⁴³ สุธรรมา วรณานนท์, “สิทธิของผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาที่จะไม่ถูกกระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐในกระบวนการยุติธรรมในลักษณะประจาน,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 13.

ความเป็นมนุษย์ชน ในศักดิ์ศรีอันดีมาแต่กำเนิดของชายและหญิงเสรีภาพและ
ประชาธิปไตย และความเชื่อมั่นต่อสิทธิมนุษยชนดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาสากล
ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในปี ค.ศ. 1948

ตามแนวคิดสิทธิมนุษยชนได้สะท้อนความศรัทธาต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
ความเชื่อมั่นในคุณค่าของมนุษย์ ในความมีมโนธรรม ในศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงสู่
ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ตราบเท่าที่ยังมีลมหายใจอยู่ การที่มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรี
ไม่อาจถูกใช้เป็นเครื่องมือใด ๆ มิใช่เพราะเราเชื่อว่ามนุษย์เป็นสิ่งสมบูรณ์ แต่เพราะ
ความศรัทธาเชื่อมั่นว่ามนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงได้ (Ability of Becoming) ต่างหาก
ที่ทำให้เราต้องเคารพต่อความเป็นมนุษย์ของเขา⁴⁴ และหลักเรื่องศักดิ์ศรีของมนุษย์ (The
Principle of the Person) เน้นการเคารพในคุณค่ามนุษย์ โดยปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วย
การยอมรับการตัดสินใจ และแสดงออกที่เป็นไปด้วยความสมัครใจของมนุษย์ด้วยกัน

จึงถือได้ว่า ปฏิกิริยาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนถือได้ว่าเป็นมาตรฐานร่วมกัน
เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จที่บรรดารัฐสมาชิกทั้งหลายต่างได้ให้ปฏิกิริยาโดยการร่วมมือกับ
สหประชาชาติในการส่งเสริมเคารพต่อสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของมนุษย์
ในปฏิกิริยาสากลก็ได้มีการรับรองสิทธิของผู้กระทำความผิดไว้เช่นกัน ดังนี้

1) ข้อบทที่ 2 วรรคหนึ่ง “ทุกคนย่อมมีสิทธิและอิสรภาพบรรดาที่กำหนดไว้ใน
ในปฏิกิริยานี้ โดยปราศจากความแตกต่างไม่ว่าชนิดใด ๆ ดังเช่น เชื้อชาติ ศิพ เพศ ภาษา
ศาสนา การคิดเห็นทางการเมืองหรือทางอื่น เผ่าพันธุ์แห่งชาติ หรือสังคม ทรัพย์สิน
กำเนิดหรือสถานะอื่น ๆ”

2) ข้อ 7 “ทุกคนเสมอกันตามกฎหมายและมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครอง
ของกฎหมายเท่าเทียมกัน โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใด ๆ ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับ
ความคุ้มครองเท่าเทียมกันจากการเลือกปฏิบัติใด ๆ อันเป็นการล่วงละเมิดปฏิกิริยา และ
จากการขู่ข่มให้เลือกปฏิบัติดังกล่าว”

⁴⁴ นพนิติ สุริยะ, สิทธิมนุษยชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2537),
หน้า 128-129.

3) ข้อ 10 “ทุกคนมีสิทธิโดยเสมอภาคเต็มที่ในอันที่จะได้รับการพิจารณาที่เป็นธรรมและเปิดเผย จากศาลที่อิสระและเที่ยงธรรมในการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของตนและการกระทำผิดอาญาใด ๆ ที่ตนถูกกล่าวหา”

4) ข้อ 11 วรรคหนึ่ง “ทุกคนที่ถูกกล่าวหาว่าทำผิดทางอาญา มีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ ได้ว่ามีผิดตามกฎหมายในการพิจารณาเปิดเผย ซึ่งตนได้รับหลักประกันบรรดาที่จำเป็นสำหรับการต่อสู้คดี”

5.2 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง

1) ข้อ 2 วรรค 1 “รัฐภาคีแต่ละรัฐแห่งกติกานี้รับที่จะเคารพและประกันแก่ปัจเจกบุคคลทั้งปวงภายในดินแดนของตนและภายใต้เขตอำนาจของตนในสิทธิทั้งหลายที่รับรองไว้ในกติกานี้โดยปราศจากการแบ่งแยกใด ๆ อาทิ เชื้อชาติ ผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือความคิดเห็นอื่นใด เผ่าพันธุ์แห่งชาติหรือสังคม ทรัพย์สิน กำเนิด หรือสถานะอื่น ๆ

2) ข้อ 14 “1. บุคคลทั้งปวงย่อมเสมอกันในการพิจารณาของศาลและคณะตุลาการ ในการพิจารณาคดีอาญาซึ่งตนต้องหาว่ากระทำผิด หรือการพิจารณาคดีเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของตน บุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิได้รับการพิจารณาอย่างเปิดเผยและเป็นธรรม โดยคณะตุลาการซึ่งจัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย มีอำนาจ มีความเป็นอิสระ และเป็นกลาง สื่อมวลชนและสาธารณชนอาจถูกห้ามเข้าฟังการพิจารณาคดีทั้งหมดหรือบางส่วนก็ด้วยเหตุผลทางศีลธรรม ความสงบเรียบร้อยของประชาชน หรือความมั่นคงของชาติ ในสังคมประชาธิปไตยหรือเพื่อความจำเป็นเกี่ยวกับส่วนได้เสียในเรื่องชีวิตส่วนตัวของคู่กรณี หรือในสภาพการณ์พิเศษ ซึ่งศาลเห็นว่าจำเป็นอย่างยิ่ง เมื่อการพิจารณาโดยเปิดเผยนั้นอาจเป็นการเสื่อมเสียต่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม แต่คำพิพากษาในคดีอาญา หรือคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัยข้อพิพาทในคดีอื่นต้องเปิดเผย เว้นแต่จำเป็นเพื่อประโยชน์ของเด็กและเยาวชน หรือเป็นกระบวนการพิจารณาเกี่ยวกับข้อพิพาทของคู่สมรสในเรื่องการเป็นผู้ปกครองเด็ก

2. บุคคลทุกคนซึ่งต้องหาว่ากระทำผิดอาญา ต้องมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ตามกฎหมายได้ว่ามีความผิด

3. ในการพิจารณาคดีอาญา บุคคลทุกคนซึ่งต้องหาว่ากระทำผิดย่อมมีสิทธิที่จะได้รับหลักประกันขั้นต่ำดังต่อไปนี้โดยเสมอภาค

(ก) สิทธิที่จะได้รับแจ้งโดยพลันซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพและเหตุแห่งความผิดที่ถูกกล่าวหา ในภาษาซึ่งบุคคลนั้นเข้าใจได้

(ข) สิทธิที่จะมีเวลา และได้รับความสะดวกเพียงพอแก่การเตรียมการเพื่อต่อสู้คดี และติดต่อกับทนายความที่ตนเลือกได้

(ค) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาโดยไม่ชักช้าเกินความจำเป็น

(ง) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาค่อนหน้าบุคคลนั้น และสิทธิที่จะต่อสู้คดีด้วยตนเอง หรือโดยผ่านผู้ช่วยเหลือทางกฎหมายที่ตนเลือก สิทธิที่บุคคลได้รับแจ้งให้ทราบถึงสิทธิในการมีผู้ช่วยเหลือทางกฎหมาย หากบุคคลนั้น ไม่มีผู้ช่วยเหลือทางกฎหมาย ในกรณีใด ๆ เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมบุคคลนั้นมีสิทธิที่จะมีผู้ช่วยเหลือทางกฎหมายซึ่งมีการแต่งตั้งให้โดยปราศจากค่าตอบแทน ในกรณีที่บุคคลนั้นไม่สามารถรับภาระในการจ่ายค่าตอบแทน

(จ) สิทธิที่จะซักถามพยานซึ่งเป็นปรปักษ์ต่อตน และขอให้เรียกพยานฝ่ายตนมาซักถามภายใต้เงื่อนไขเดียวกับพยานซึ่งเป็นปรปักษ์ต่อตน

(ฉ) สิทธิที่จะได้รับความช่วยเหลือจากล่ามโดยไม่คิดมูลค่า หากไม่สามารถเข้าใจหรือพูดภาษาที่ใช้ในศาลได้

(ช) สิทธิที่จะไม่ถูกบังคับให้เบิกความเป็นปรปักษ์ต่อตนเอง หรือให้รับสารภาพผิด

4. ในกรณีของบุคคลที่เป็นเด็กหรือเยาวชน วิธีพิจารณาความให้เป็นไปโดยคำนึงถึงอายุ และความปรารถนาที่จะส่งเสริมการแก้ไขฟื้นฟูความประพฤติของบุคคลนั้น

5. บุคคลทุกคนที่ต้องคำพิพากษาลงโทษในความผิดอาญา ย่อมมีสิทธิที่จะให้คณะตุลาการระดับเหนือขึ้นไปพิจารณาทบทวนการลงโทษและคำพิพากษาโดยเป็นไปตามกฎหมาย

6. เมื่อบุคคลใดต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษในความผิดอาญา และภายหลังจากนั้นมีการกลับคำพิพากษาที่ให้ลงโทษบุคคลนั้น หรือบุคคลนั้นได้รับ

อภัยโทษ โดยเหตุที่มีข้อเท็จจริงใหม่หรือมีข้อเท็จจริงที่ได้ค้นพบใหม่อันแสดงให้เห็นว่า ได้มีการดำเนินกระบวนการยุติธรรมที่มีชอบ บุคคลที่ได้รับความทุกข์อันเนื่องมาจากการลงโทษตามผลของคำพิพากษาลงโทษเชื่อว่า ต้องได้รับการชดเชยตามกฎหมายเว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่า การไม่เปิดเผยข้อเท็จจริงที่ยังไม่รู้ให้ทันเวลาเป็นผลจากบุคคลนั้นทั้งหมด หรือบางส่วน

7. บุคคลย่อมไม่ถูกพิจารณา หรือลงโทษซ้ำในความผิดซึ่งบุคคลนั้นต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษ หรือให้ปล่อยตัวแล้วตามกฎหมายและวิธีพิจารณาความอาญาของแต่ละประเทศ”

3) ข้อ 26 “บุคคลทั้งปวงย่อมเสมอภาคกันตามกฎหมาย และมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองเท่าเทียมกันตามกฎหมาย โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใด ๆ ในกรณีนี้กฎหมายจะต้องห้ามการเลือกปฏิบัติใด ๆ และต้องประกันการคุ้มครองบุคคลทุกคนอย่างเสมอภาคและเป็นผลจริงจึ่งจากการเลือกปฏิบัติด้วยเหตุผลใด เช่น เชื้อชาติ ผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือความคิดเห็นอื่นใด เผ่าพันธุ์แห่งชาติหรือสังคม ทรัพย์สิน กำเนิด หรือสถานะอื่น ๆ”

จึงเห็นได้ว่า จากหลักเกณฑ์ตามปณิญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองดังกล่าวข้างต้นนั้นในรายละเอียดทั้งหมดเป็นมาตรฐานในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในหลาย ๆ เรื่องไม่ได้จำกัดเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเท่านั้น แต่ก็ได้แสดงถึงการให้ความสำคัญต่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้ชัดเจนพร้อมกับการทำให้เป็นมาตรฐานสากลด้วย ซึ่งหลายส่วนก็เป็นแนวทางที่กลุ่มประเทศทางตะวันตกหลายประเทศ เช่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศส เป็นต้น ได้กำหนดหลักเกณฑ์เป็นกฎหมายภายในของประเทศนั้น ๆ มาก่อนแล้ว อย่างไรก็ตามการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาตามปณิญาสากล กติการะหว่างประเทศ และอนุสัญญาดังกล่าวก็ยังคงเน้นไปที่การจำกัดขอบอำนาจของรัฐและผู้ใช้อำนาจรัฐในกระบวนการยุติธรรมทางอาญามีให้คุกคามหรือล่วงล้ำสิทธิเสรีภาพของบุคคลโดยอำเภอใจหรือเกินควร สำหรับประเทศไทยนั้นก็ได้นำในปณิญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและได้เข้าเป็นภาคีในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง

และสิทธิทางการเมือง ประเทศไทยจึงมีหน้าที่จะต้องออกกฎหมายให้สอดคล้องกับ
ปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนและกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและ
สิทธิทางการเมืองด้วย

5.3 สิทธิของผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยในประเทศไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยแต่เดิมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพ
ของประชาชนได้รับแนวความคิดมาจากรัฐธรรมนูญของต่างประเทศ อันเป็นที่ยอมรับ
กันทั่วไป และในระยะต่อมาจะได้แนวความคิดมาจากปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิ-
มนุษยชน หรือข้อตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในหลาย ๆ เรื่องด้วยกัน
รวมทั้งที่ได้บัญญัติขึ้นเองตามที่เห็นว่าเหมาะสมกับประเทศไทย ซึ่งประเทศไทยเริ่มมี
รัฐธรรมนูญฉบับแรกในปี พ.ศ. 2475 และนับแต่นั้นมาจะมีการบัญญัติเปลี่ยนแปลงไป
ตามสถานการณ์ของประเทศมาโดยตลอด ซึ่งทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ
ก็ส่งผลให้หลักเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้อำนาจอธิปไตยและความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ
ต่าง ๆ ย่อมถูกเปลี่ยนแปลงไปด้วย รวมถึงบทบัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพ โดยเฉพาะ
บทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิของจำเลย ที่มีวิวัฒนาการในการบัญญัติกฎหมายเพื่อรับรอง
และคุ้มครองสิทธิ⁴⁵ มาโดยตลอดเช่นกัน

ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน พ.ศ. 2550 ได้มีการให้การรับรองและคุ้มครอง-
สิทธิของผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยไว้ โดยจะปรากฏอยู่ในบทบัญญัติมาตราต่าง ๆ ที่เห็น
เด่นชัดคือ หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ส่วนที่ 4 สิทธิในกระบวนการ
ยุติธรรม มาตรา 39-40

มาตรา 39 “บุคคลไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่ได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้
อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคล
นั้นจะหนักกว่าโทษที่กำหนดไว้ในกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิดมิได้

⁴⁵ กุลพล พลวัน, การบริหารกระบวนการยุติธรรม (กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2544), หน้า 255.

ในคดีอาญา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิดก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้”

มาตรา 40 “บุคคลย่อมมีสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ดังต่อไปนี้

(1) สิทธิเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยง่าย สะดวก รวดเร็ว และทั่วถึง

(2) สิทธิพื้นฐานในกระบวนการพิจารณา ซึ่งอย่างน้อยต้องมีหลักประกัน

ขั้นพื้นฐานเรื่องการได้รับการพิจารณาโดยเปิดเผย การได้รับทราบข้อเท็จจริงและตรวจสอบเอกสารอย่างเพียงพอ การเสนอข้อเท็จจริง ข้อโต้แย้ง และพยานหลักฐานของตน การคัดค้านผู้พิพากษาหรือตุลาการ การได้รับการพิจารณาโดยผู้พิพากษาหรือตุลาการที่นั่งพิจารณาคดีครบองค์คณะ และการได้รับทราบเหตุผลประกอบคำวินิจฉัย คำพิพากษา หรือคำสั่ง

(3) บุคคลย่อมมีสิทธิที่จะให้คดีของตนได้รับการพิจารณาอย่างถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม

(4) ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา โจทก์ จำเลย คู่กรณี ผู้มีส่วนได้เสีย หรือพยานในคดีมีสิทธิได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมในการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งสิทธิในการได้รับการสอบสวนอย่างถูกต้อง รวดเร็ว เป็นธรรม และการไม่ให้ถ้อยคำเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเอง

(5) ผู้เสียหาย ผู้ต้องหา จำเลย และพยานในคดีอาญา มีสิทธิได้รับความคุ้มครอง และความช่วยเหลือที่จำเป็นและเหมาะสมจากรัฐ ส่วนค่าตอบแทน ค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายที่จำเป็น ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

(6) เด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ หรือผู้พิการหรือทุพพลภาพ ย่อมมีสิทธิได้รับความคุ้มครองในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีอย่างเหมาะสม และย่อมมีสิทธิได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมในคดีที่เกี่ยวกับความรุนแรงทางเพศ

(7) ในคดีอาญา ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิได้รับการสอบสวนหรือการพิจารณาคดีที่ถูกต้อง รวดเร็วและเป็นธรรม โอกาสในการต่อสู้คดีอย่างเพียงพอ การตรวจสอบหรือได้รับทราบพยานหลักฐานตามสมควร การได้รับความช่วยเหลือในทางคดีจากทนายความ และการได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว

(8) ในคดีแพ่ง บุคคลมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมายอย่างเหมาะสมจากรัฐ”

ซึ่งเมื่อพิจารณาจะพบว่ารัฐธรรมนูญได้ให้การคุ้มครองผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยในคดีอาญาไว้ ดังนี้

- 1) สิทธิที่จะไม่ถูกใช้บังคับกฎหมายอาญาที่มีผลย้อนหลัง
- 2) สิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นบริสุทธิ์
- 3) สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองจากการจับ คุมขัง และค้น อันเป็นไปตาม

รัฐธรรมนูญ มาตรา 32

- 4) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีโดยเปิดเผย
- 5) สิทธิที่จะได้รับทราบข้อเท็จจริงและตรวจเอกสารอย่างเพียงพอ
- 6) สิทธิที่จะได้รับการปล่อยชั่วคราว
- 7) สิทธิที่จะไม่ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย
- 8) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาโดยผู้พิพากษาหรือตุลาการครบองค์คณะ
- 9) สิทธิที่จะได้รับการสอบสวนที่ถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม
- 10) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาที่ถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม
- 11) สิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือเรื่องทนายความ
- 12) สิทธิที่จะไม่ให้การเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเอง